

บทที่ 3

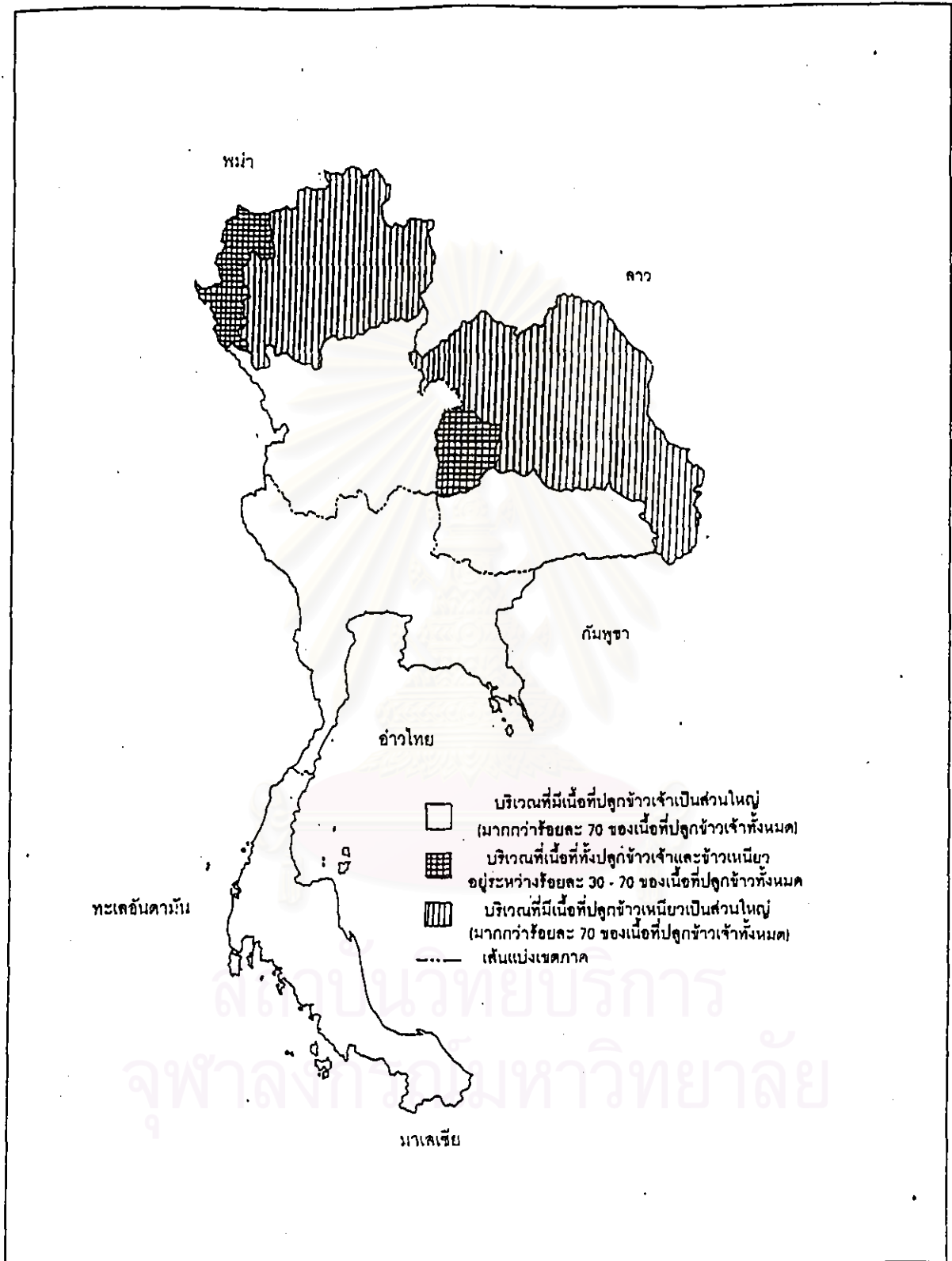
สภาพการณ์และการจัดตั้งระบบตลาดข้าว

3.1 รูปแบบการผลิตข้าว

3.1.1 พื้นที่เพาะปลูก

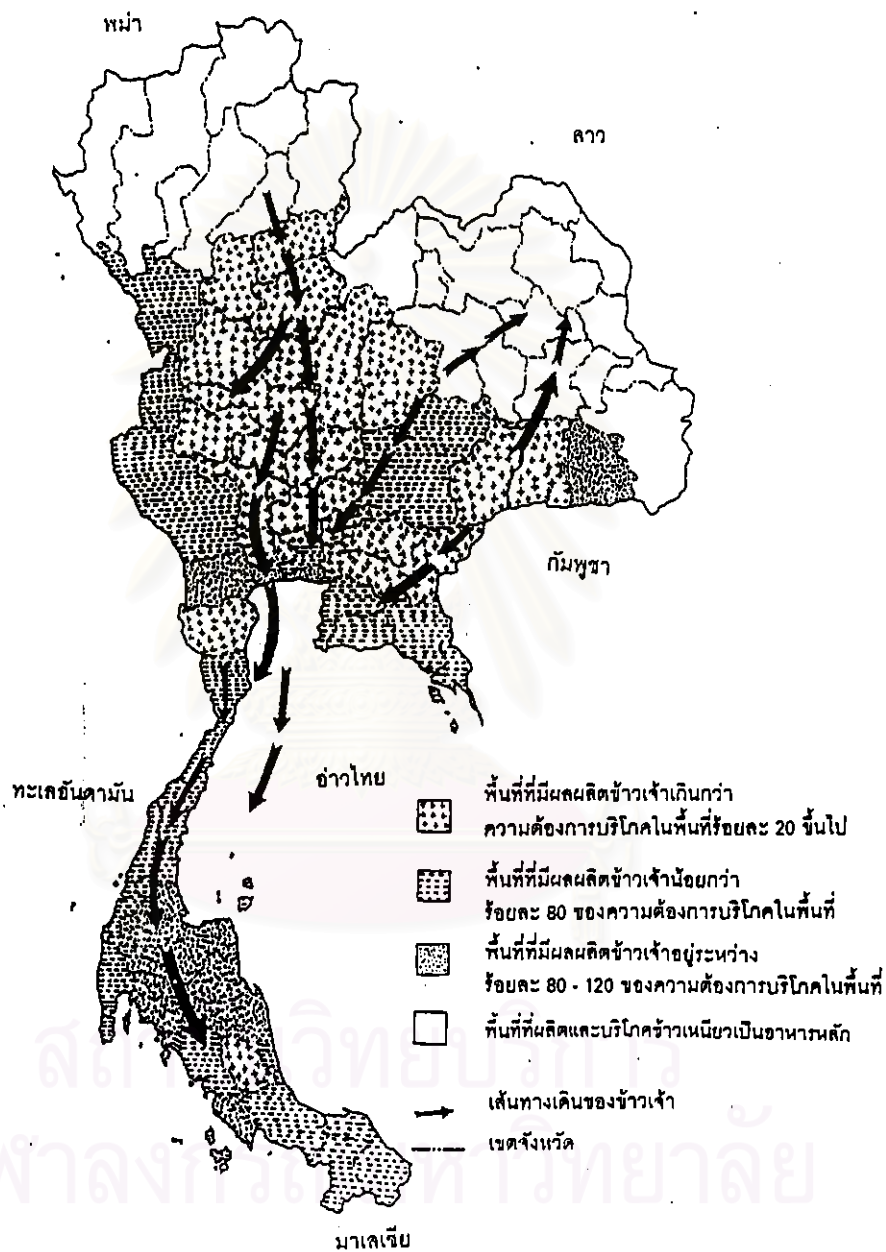
เนื้อที่ของประเทศไทย 320,696,888 ไร่ มีเนื้อที่ถือครองทางการเกษตรแต่ปีแตกต่างกันเล็กน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตร สำหรับปี พ.ศ.2536 ที่นาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีเนื้อที่มากเป็นอันดับหนึ่ง ประมาณ 37.80 ล้านไร่ ประมาณร้อยละ 65.61 รองลงมาได้แก่ ภาคเหนือ มีเนื้อที่ประมาณ 15.05 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 52.06 ภาคกลาง มีเนื้อที่ประมาณร้อยละ 12.13 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 44.02 และภาคใต้มีเนื้อที่ 3.36 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 19.51 จากตารางที่ 3.1 แสดงการเปรียบเทียบเนื้อที่ถือครองเพื่อการทำนาของประเทศไทยรายภาค พ.ศ.2534 - 2535 จะพบว่าเมื่อพิจารณาเนื้อที่ถือครองเพื่อการทำนาปลูกข้าวเปรียบเทียบกับ เนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตรในแต่ละภาคจะมีการเปลี่ยนแปลงลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางมีอัตราลดลงถึงร้อยละ 1.88 เมื่อเปรียบเทียบกับทั้งประเทศที่มีการลดลงเพียง 0.72

สำหรับพื้นที่ปลูกข้าวนาปี ปีเพาะปลูก 2537/38ของประเทศไทยประมาณ 56.373 ล้านไร่ เพิ่มขึ้นจากปี 2536/37 ประมาณ 0.220 ล้านไร่ หรือร้อยละ 0.39 โดยมีภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีการปลูกข้าวมากที่สุด ประมาณ 31.040 ล้านไร่ หรือร้อยละ 55.06 ของทั้งประเทศ และมีภาคเหนือ กลางและใต้ มีเนื้อที่ปลูกรองลงมา คือ ประมาณร้อยละ 22.22 17.54 และ 5.18 ของเนื้อที่ปลูกทั้งประเทศตามลำดับ ส่วนเนื้อที่ปลูกข้าวนาปรังรวมทั้งประเทศมีประมาณ 3.098 ล้านไร่ ลดลงจากปี 2536 ประมาณ 1.060 ล้านไร่ หรือประมาณร้อยละ 25 โดยมีแหล่งผลิตที่สำคัญคือ บริเวณที่ลุ่มภาคกลางประมาณ 2.324 ล้านไร่ หรือร้อยละ 75 ของเนื้อที่ปลูกทั้งประเทศ ส่วนในภาคอื่นๆจะมีการปลูกกระจัดกระจายในจังหวัดต่างๆไม่มากนัก ซึ่งสาเหตุที่เนื้อที่ปลูกข้าวในภาพรวมลดลงเนื่องจากเกิดภาวะฝนแล้ง และทิ้งช่วงในระยะต้นของฤดูเพาะปลูก รวมทั้งภาวะน้ำท่วมในภาคกลาง ประกอบกับนโยบายลดพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อเน้นการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมในบางพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมการเพาะปลูกที่ชนิดอื่น อันได้แก่ ข้าวโพด อ้อย ปอ ฝ้ายหรือมันสำปะหลัง ทำให้เนื้อที่การเพาะปลูกข้าวนาปรังมีแนวโน้มลดลง

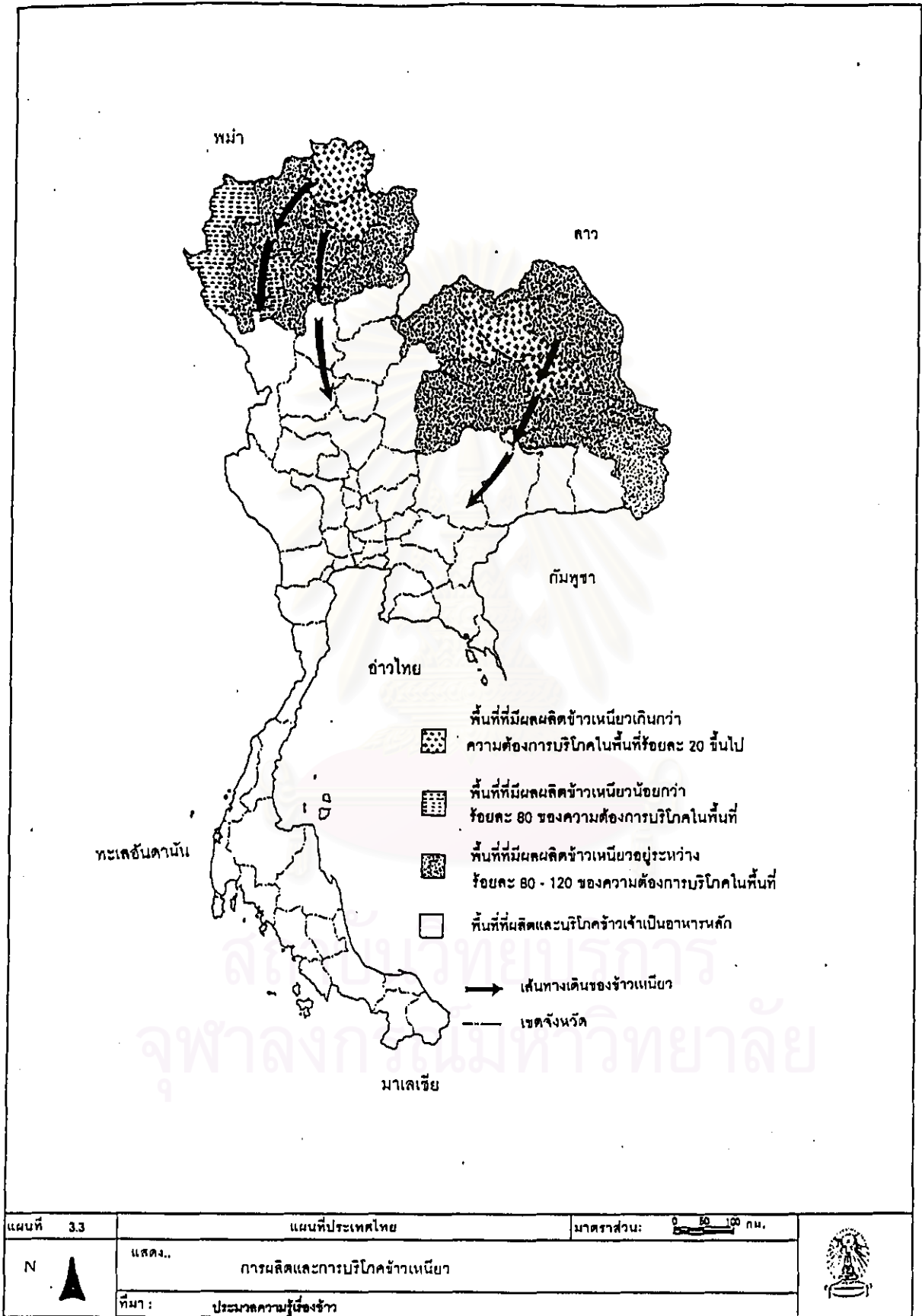

- บริเวณที่มีเนื้อที่ปลูกข้าวเจ้าเป็นส่วนใหญ่ (มากกว่าร้อยละ 70 ของเนื้อที่ปลูกข้าวเจ้าทั้งหมด)
- บริเวณที่มีเนื้อที่ทั้งปลูกข้าวเจ้าและข้าวเหนียว อยู่ระหว่างร้อยละ 30 - 70 ของเนื้อที่ปลูกข้าวทั้งหมด
- บริเวณที่มีเนื้อที่ปลูกข้าวเหนียวเป็นส่วนใหญ่ (มากกว่าร้อยละ 70 ของเนื้อที่ปลูกข้าวเจ้าทั้งหมด)
- เส้นแบ่งเขตภาค

แผนที่ 3.1	แผนที่ประเทศไทย	มาตราส่วน: 1:50,000 กน.	
N 	แสดง: บริเวณที่ปลูกทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว ที่มา: ประมวลความรู้ของข้าว		

แผนที่ 32	แผนที่ประเทศไทย	มาตราส่วน: 0 50 100 กม.	
N 	แสดง..	การผลิตและการบริโภคข้าวเจ้า	
	ที่มา:	ประมวลความรู้เรื่องข้าว	

ตารางที่ 3.1 แสดงการใช้ที่ดินและลักษณะการถือครองที่ดินทางการเกษตร ราชอาณาจักร ปี 2534 - 2535

หน่วย : ไร่

ภาค	ท.ศ.	เนื้อที่ทั้งหมด	เนื้อที่ป่าไม้	เนื้อที่ถือครองทางการเกษตร											เนื้อที่ไม่ได้จำนวนก
				ขนาดของฟาร์ม	จำนวนฟาร์ม	รวม	ที่อยู่อาศัย	ที่นา	พืชไร่	ที่ไม่ผลและไม้ยืนต้น	ที่สวนผักและไม้ดอก	ที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	ที่รกร้าง	ที่อื่น ๆ	
ตะวันออกเฉียงเหนือ	2534	105,533,963	13,624,192	29,4333	2,183,667	57,718,517	1,252,713	37,972,843	13,454,928	1,844,105	209,090	394,819	2,068,752	521,267	34,191,254
	2535	105,533,963	13,512,216	25,9943	2,219,653	57,696,748	1,289,470	37,960,647	13,267,281	1,921,265	200,397	447,413	2,152,619	458,654	34,328,001
เหนือ	2534	106,027,680	49,214,357	22,9339	1,281,697	29,394,278	942,377	16,198,970	10,474,955	1,753,992	275,615	134,158	395,472	220,739	28,419,045
	2535	106,027,680	47,657,178	22,8906	1,271,734	29,110,795	903,304	16,144,051	10,282,689	1,934,239	292,751	113,682	323,989	118,210	29,369,709
กลาง	2534	64,938,253	15,192,145	31,8566	898,444	28,629,478	794,077	12,530,777	9,438,408	4,379,390	309,390	157,982	469,907	549,689	211,116,630
	2535	64,938,253	15,089,857	31,6066	896,282	28,011,433	793,990	12,359,857	9,132,522	448,965	319,407	150,321	383,372	422,979	21,837,163
ใต้	2534	44,196,992	9,405,690	22,6048	766,833	17,333,915	455,297	3,612,413	150,342	12,120,934	64,095	55,309	626,750	149,902	18,457,487
	2535	44,196,992	8,185,120	22,3447	771,246	17,233,235	474,783	3,371,061	112,518	12,544,982	69,171	38,417	459,712	162,591	18,778,637
รวมทั้งประเทศ	2534	320,696,888	85,436,284	25,9391	5,130,531	133,078,188	3,454,464	69,313,003	33,518,531	20,098,411	858,180	742,288	3,580,781	1,440,577	102,184,416
	2535	320,696,888	84,344,169	25,6469	5,148,915	132,051,209	3,461,547	68,835,616	32,795,010	20,849,471	881,726	749,713	3,319,692	1,158,434	104,301,510

ที่มา : สำนักงานสถิติการเกษตร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3.2 แสดงพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปีและนาปรัง ราชอาณาจักร ปีการเพาะปลูก 2537/38

ประเภท	ภาค	รวมข้าวเจ้าและข้าวเหนียว			ข้าวเจ้า			ข้าวเหนียว		
		เนื้อที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิตเฉลี่ย ต่อไร่ (กก.)	เนื้อที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิตเฉลี่ย ต่อไร่ (กก.)	เนื้อที่ปลูก (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิตเฉลี่ย ต่อไร่ (กก.)
ข้าวนาปี	ตะวันออกเฉียงเหนือ	31,040,327	8,009,659	258	15,788,268	4,134,238	262	15,252,039	3,875,423	254
	เหนือ	12,528,988	4,975,721	397	9,334,635	3,535,250	379	3,192,351	1,440,471	451
	กลาง	9,886,193	4,289,886	434	9,802,878	4,284,268	435	83,517	25,818	307
	ใต้	2,919,655	885,449	303	2,907,634	881,798	303	12,031	3,653	304
	รวมทั้งประเทศ	56,373,171	18,180,715	322	37,833,233	12,815,650	339	18,539,938	5,345,166	288
ข้าวนาปรัง	ตะวันออกเฉียงเหนือ	93,699	32,323	345	87,814	23,085	340	25,886	9,238	357
	เหนือ	543,685	354,884	653	523,867	343,634	656	19,818	11,350	573
	กลาง	2,323,518	1,525,488	657	2,323,518	1,525,468	657	-	-	-
	ใต้	137,269	51,924	378	137,269	51,924	378	-	-	-
	รวมทั้งประเทศ	3,098,191	1,964,597	634	3,052,488	1,944,009	637	45,703	20,688	450

ที่มา : สำนักงานสถิติการเกษตร

ตารางที่ 3.3 แสดงช่วงเวลาในการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวข้าวในแต่ละภาค ซึ่งการเพาะปลูกข้าวในแต่ละภาคจะมีช่วงเวลาในการเพาะปลูกไม่ตรงกัน โดยข้าวนาปีในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกจะปลูกในช่วงเดือนเมษายนถึงตุลาคม โดยจะปลูกมากในช่วงเดือนมิถุนายนถึงสิงหาคม และเก็บเกี่ยวในเดือนสิงหาคมถึงกุมภาพันธ์ของปีถัดไป โดยส่วนมากจะเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนตุลาคมถึงธันวาคม ในภาคกลางจะปลูกในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤศจิกายน โดยจะปลูกมากในเดือนมิถุนายนถึงสิงหาคม และเก็บเกี่ยวในเดือนสิงหาคมถึงเมษายนในปีถัดไป โดยจะเก็บเกี่ยวมากในช่วงเดือนพฤศจิกายน ในภาคใต้จะปลูกในเดือนพฤษภาคมถึงธันวาคม โดยจะปลูกมากในเดือนกรกฎาคมถึงตุลาคม และเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคมถึงพฤษภาคมในปีถัดไป โดยจะเก็บเกี่ยวมากในเดือนมกราคมถึงมีนาคม ส่วนข้าวนาปรัง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออกจะปลูกในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงพฤษภาคม จะปลูกมากในเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์ และเก็บเกี่ยวในเดือนกุมภาพันธ์ถึงกันยายน จะเก็บเกี่ยวมากในเดือนพฤษภาคมและมิถุนายน ในภาคกลางจะปลูกในเดือนพฤศจิกายนถึงเมษายน ปลูกมากในเดือนธันวาคมและมกราคม และเก็บเกี่ยวในเดือนกุมภาพันธ์ถึงสิงหาคม เก็บเกี่ยวมากในเดือนมีนาคม เมษายนและกรกฎาคม ส่วนภาคใต้จะปลูกในเดือนมีนาคมถึงกรกฎาคม โดยจะปลูกมากในเดือนพฤษภาคมและมิถุนายน และเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงพฤศจิกายน โดยจะเก็บเกี่ยวมากในเดือนสิงหาคมและกันยายน

ในปีเพาะปลูก 2537/38 ข้าวถูกเพาะปลูกในฤดูฝน 56,373,172 ไร่ ได้ผลผลิต 18,161,000 ตัน และฤดูแล้งข้าวถูกเพาะปลูก 4,303,971 ไร่ ได้ผลผลิต 2,950,000 ตัน ในฤดูฝนจะอยู่ในช่วงวันที่ 1 พฤษภาคม ถึง 31 ตุลาคม และฤดูแล้งจะอยู่ในช่วงวันที่ 1 พฤศจิกายน ถึง 30 เมษายน แยกออกเป็นข้าวนาปีถูกเพาะปลูกในพื้นที่ 56,373,172 ไร่ ได้ผลผลิต 18,160,715 ตัน ในราคาที่เกษตรกรขายได้ 3,838 บาทต่อเกวียน และข้าวนาปรังถูกปลูกในพื้นที่ 4,303,971 ไร่ ได้ผลผลิต 2,950,000 ตัน ในราคาที่เกษตรกรขายได้ 4,143 บาทต่อเกวียน ถูกใช้ในประเทศ 13,170,000 ตัน ส่งออกในปริมาณ 4,860,646 ตัน คิดเป็นมูลค่า 39,209 ล้านบาท

ในด้านการถือครองที่ดินของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรจำนวนมากไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง และขาดความมั่นคงในการถือครองที่ดินเนื่องจากขาดเอกสารสิทธิ์ที่มีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย ทำให้เกษตรกรไม่กล้าลงทุนในการปรับปรุงที่ดินของตน หรือใช้ปัจจัยในการผลิตน้อยกว่าที่ควร ทำให้ผลผลิตข้าวของเกษตรกรไทยขาดประสิทธิภาพ และผลผลิตข้าวต่อไร่ของไทยต่ำ ซึ่งเป็นสาเหตุปัญหาความยากจนของเกษตรกร

ตารางที่ 3.3 แสดงช่วงเวลาในการเพาะปลูกเป็นร้อยละ ราชอาณาจักร

ประเภท	ภาค	ช่วงเวลาในการเพาะปลูก											
		เมย.	พค.	มิย.	กค.	ตค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.	มค.	กพ.	มีค.
จำนวนปี	เหนือ	0.06	5.66	13.45	42.26	32.40	5.66	0.51					
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	0.42	1.11	14.31	47.94	28.81	6.49	0.92					
	กลาง	1.51	11.11	17.26	29.20	32.31	7.66	0.87	0.10				
	ใต้		0.03	3.44	17.46	20.95	19.38	24.71	12.13	1.99			
จำนวนปี	เหนือ	2.09	1.96						0.19	3.98	28.15	59.39	6.27
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	1.08	0.01						0.81	4.28	72.11	11.20	10.51
	กลาง	2.54							6.88	23.82	28.61	18.69	18.27
	ใต้	5.23	54.14	31.91	6.73								2.00

ประเภท	ภาค	ช่วงเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิต											
		เมย.	พค.	มิย.	กค.	ตค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.	มค.	กพ.	มีค.
จำนวนปี	เหนือ					0.42	0.98	10.56	42.56	37.33	7.79	0.38	
	ตะวันออกเฉียงเหนือ					0.02	1.65	48.76	39.46	7.52	2.39	0.21	
	กลาง	0.02				3.43	8.45	3.06	21.56	37.44	22.66	2.89	0.30
	ใต้	11.20	0.32					0.23	1.68	3.56	10.42	23.13	49.49
จำนวนปี	เหนือ	15.22	32.81	42.26	6.80	1.28	1.40					0.06	0.39
	ตะวันออกเฉียงเหนือ	7.40	69.71	14.63	4.91	0.14						0.06	3.26
	กลาง	23.44	10.31	11.45	23.79	2.24						0.60	28.17
	ใต้		0.44	0.77	5.53	38.66	46.22	8.20	0.18				

ตารางที่ 3.4 แสดงรายละเอียดการค้าข้าว

ประเภท	จำนวนปี	จำนวนปี
การผลิตปี 2537/38		
พื้นที่ปลูก (ไร่)	56,373,172	4,303,971
ผลผลิต (ตัน)	18,160,715	2,960,000
การใช้ในประเทศ (ตัน)		13,170,000
การส่งออกปี 2537		
ปริมาณ (ตัน)		4,860,648
มูลค่า (ล้านบาท)		39,209
ต้นทุนการผลิต		
ต้นทุน (บาท/ไร่)	1,038	1,666
ต้นทุน (บาท/กก.)	3,265	2,628
ราคาที่เกษตรกรขายได้		
(บาท/ไร่)	3,684	3,652

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

3.1.2 โรงสีและการตรวจสอบคุณภาพข้าวสารและข้าวเปลือก

ภายหลังจากกระบวนการผลิตข้าว เก็บเกี่ยวและนวดข้าวแล้ว ผลผลิตข้าวเปลือกทั้งหมดจะผ่านมายังโรงสี เพื่อแปรรูปจากข้าวเปลือกออกมาเป็นข้าวสาร สำหรับกระบวนการสีข้าว ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นแรกเป็นการกระเทาะเปลือกออกจากเมล็ดข้าวเปลือกจะได้ข้าวกล้อง แกลบและรำหยาบออกมา ส่วนขั้นตอนที่สองเป็นการขัดข้าวกล้องเพื่อแยกล่ำละเอียดยอกจากข้าวกล้อง สิ่งที่ได้ออกมา คือ ข้าวสาร (ต้นข้าวและปลายข้าว) และรำละเอียด โดยบางโรงสีจะมีขั้นตอนการคัดขนาดเป็นข้าวชนิดต่างๆตามเปอร์เซ็นต์การหักของข้าวด้วย ซึ่งโรงสีจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะการใช้งาน คือ

1. โรงสีขนาดเล็ก มีกำลังการสีขนาด 1 - 12 เกวียนต่อวัน ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ตามหมู่บ้าน ซึ่งโรงสีประเภทนี้จะรับจ้างสีข้าวให้เกษตรกร โดยคิดค่าบริการเป็นปลายข้าวและรำหรือหักจากข้าวที่รับจ้างสี โดยทั่วไป โรงสีขนาดเล็กจะดำเนินการพร้อมกับการเลี้ยงหมู โดยใช้ประโยชน์จากรำและปลายข้าวที่ได้จากการสี ซึ่งในการสีข้าวเปลือก 1 เกวียน จะได้ข้าวกลับไปประมาณ 500 กิโลกรัม โดยไม่มีการคัดขนาด

2. โรงสีขนาดกลาง มีกำลังการสีประมาณ 13 - 59 เกวียนต่อวัน ส่วนใหญ่จะรับสีข้าวจากเกษตรกรควบคู่กับการรับซื้อข้าวเปลือกมาสีเป็นข้าวสารเพื่อขายต่อให้พ่อค้า ในการรับจ้างสีข้าวให้เกษตรกร โรงสีขนาดกลางจะใช้วิธีแลกข้าวโดยคืนข้าวสาร 600 กิโลกรัมต่อข้าวเปลือก 1 เกวียน

3. โรงสีขนาดใหญ่ มีกำลังการสีประมาณ 60 เกวียนต่อวันขึ้นไป ส่วนใหญ่จะรับซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าคนกลาง สีเป็นข้าวสารขายให้แก่พ่อค้าหรือส่งออก ไม่มีการรับจ้างสีให้กับเกษตรกร แตกต่างจากโรงสีขนาดกลางเพียงแค่นำขนาดของเครื่องสีข้าว จำนวนเครื่องเท่านั้น แต่โรงสีขนาดใหญ่มีระบบการขนย้ายข้าวเปลือกและผลิตภัณฑ์ต่างๆโดยอาศัยเครื่องจักรทั้งหมด อัตราการสีข้าวของโรงสีขนาดใหญ่แต่ละโรงต่างกันตามคุณภาพหรือชนิดของข้าวเปลือก คุณภาพเครื่องสี และการควบคุมเครื่องระหว่างการสี โดยอัตราการสีข้าวเปลือก 1 เกวียน จะได้ต้นข้าวและปลายข้าวประมาณ 650 กิโลกรัม

เนื่องจากโรงสีต้องอาศัยข้าวเปลือกเป็นวัตถุดิบ การใช้งานจึงขึ้นกับจำนวนกับข้าวเปลือก ในโรงสีขนาดเล็กรับจ้างสีข้าวเปลือกให้กับเกษตรกรจะมีมากขึ้นกับว่าเกษตรกรมาใช้บริการสีมากน้อยเพียงใด ส่วนโรงสีขนาดกลางและใหญ่สีข้าวเพื่อขายจะมีการเก็บกักข้าวเปลือกเพื่อป้อนโรงสีสม่ำเสมอ โดยส่วนใหญ่แล้วโรงสีจะเปิดทำงานมากในช่วงเดือนมีนาคมและช่วงเดือนสิงหาคมหรือกันยายน โดยในช่วงแรกจะสีข้าวนาปี ส่วนช่วงหลังจะสีข้าวนาปรัง ส่วนช่วงที่โรงสีทำงานน้อยกว่าช่วงอื่น คือ ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม และช่วงเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายนอีกครั้ง ซึ่งส่วนใหญ่โรงสีขนาดใหญ่จะเปิดสีข้าวเกือบทั้งปี ด้านกำไรของโรงสี เนื่องจาก

โรงสีแต่ละขนาดมีรายได้จากการดำเนินการที่แตกต่างกัน โดยโรงสีขนาดเล็กจะรับจ้างสีข้าวเพื่อเอารำและปลายข้าวไปเลี้ยงหมู ส่วนรายได้หลักของโรงสีขนาดกลางและขนาดใหญ่มาจากการสีข้าวเพื่อขาย หักค่าใช้จ่ายในการซื้อข้าวเปลือก จากตาราง 3.5 แสดงจำนวนโรงสีข้าวรายภาค พ.ศ. 2535 - 2537 พบว่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนโรงสีมากที่สุด แต่ส่วนใหญ่จะเป็นโรงสีขนาดกลางและขนาดเล็ก เนื่องจากภาคนี้พื้นที่ค่อนข้างกว้าง ทำให้เกิดโรงสีขนาดเล็กในหมู่บ้านรับจ้างสีข้าวให้เกษตรกรในบริเวณใกล้เคียง¹

ข้าวจากโรงสีจะถูกนำมาสู่ตลาดซื้อขายข้าว โดยผ่านขั้นตอนการกำหนดคุณภาพข้าว ซึ่งเป็นการกำหนดมาตรฐานในการซื้อขายข้าวทั่วโลก โดยอาศัยคุณสมบัติทางกายภาพ คือ พิจารณาจากความยาวของเมล็ด และความขาวของเมล็ด โดยจะแบ่งเป็นข้าวเมล็ดสั้น (ความยาวเมล็ดไม่เกิน 5.5 มิลลิเมตร) ข้าวเมล็ดยาวปานกลาง (ความยาวเมล็ด 5.51 - 6.60 มิลลิเมตร) ข้าวเมล็ดยาว (ความยาวเมล็ด 6.61 - 7.50 มิลลิเมตร) และข้าวเมล็ดยาวมาก (ความยาวมากกว่า 7.50 มิลลิเมตร) ด้านการจำแนกข้าวตามความขาวของเมล็ดข้าว จะใช้ระดับ 0 - 100 ถ้า 100 แสดงว่าเมล็ดข้าวมีความขาวที่สุด นอกจากนี้ยังพิจารณาจากสัดส่วนเมล็ดข้าวหัก รูปร่างของเมล็ด ซึ่งทั้งสองส่วนขึ้นกับชนิดของพันธุ์ข้าว การจัดการหลังเก็บเกี่ยว หรือมาจากคุณภาพของโรงสี ด้านการกำหนดมาตรฐานข้าวไทยโดยกระทรวงพาณิชย์ จะแบ่งข้าวเป็นเปอร์เซ็นต์ต่างๆ เช่น 100% 5% 10% 25% 35% และข้าวขาวหักหรือปลายข้าวชนิดต่างๆ เช่น A1 เลิศพิเศษ A1 ขรรพดา B1 C1 C3 การจำแนกอีกประเภทเป็นการแบ่งตามลักษณะทางเคมีภายในเมล็ดข้าว ซึ่งประกอบด้วย อัตราส่วนของอมิโลสในแป้ง อุณหภูมิที่แป้งสุก ความคงตัวของแป้ง การยึดตัวของเมล็ดเมื่อหุง ความชื้น กลิ่นหอม ฯลฯ²

จากลักษณะที่แตกต่างของข้าวหลายหลากชนิด การซื้อขายข้าวเปลือกเพื่อนำไปสีจึงต้องมีการแบ่งชั้น โดยมีความสัมพันธ์กับมาตรฐานข้าวสาร โดยมาตรฐานข้าวสารในปัจจุบันเน้นเรื่องความยาวของเมล็ด และสัดส่วนของข้าวหักชนิดต่างๆเป็นสำคัญ จึงต้องมีการตรวจสอบข้าวเปลือกเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการตีราคาซื้อขายต่อไป

สำหรับสถานการณ์การผลิตในปีเพาะปลูก 2539/40 เมื่อที่ปลูกข้าวจะลดลงจากปีที่ผ่านมาเล็กน้อย เนื่องจากมีโครงการปรับโครงสร้างการผลิตโดยภาครัฐ และสถานการณ์น้ำท่วมรุนแรงในเขตภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายแก่ข้าวนาปี ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวในภาคเหนือตอนกลาง ภาคเหนือตอนล่างและภาคกลาง ได้รับความเสียหายอย่างรุนแรง

¹ อัมมาร ตยามวาลา และวิโรจน์ ณ ระนอง, *ประมวลความรู้เรื่องข้าว* (กรุงเทพฯ : สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2533), หน้า 153 - 160

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 172

ตารางที่ 3.5 แสดงจำนวนโรงสี ราชอาณาจักร ปี 2535 - 2537

หน่วย : จำนวนโรง

ภาคปี	2535	2536	2537
ตะวันออกเฉียงเหนือ	25,296	25,213	24,905
เหนือ	10,335	10,183	10,104
กลาง	5,291	5,223	5,156
ใต้	4,406	4,400	4,395
รวมทั้งประเทศ	45,328	45,019	44,560

ที่มา : สำนักงานสถิติการเกษตร

แต่พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนไม่ได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมมากนัก ทำให้ภาพรวมผลผลิตข้าวทั้งประเทศลดปริมาณลงไม่มากนัก ในด้านตลาดและราคาข้าว เนื่องจากสถานการณ์ข้าวของตลาดโลกในปัจจุบัน หลายประเทศมีผลผลิตข้าวน้อยลง ในขณะที่ความต้องการข้าวเพิ่มขึ้นจึงทำให้เกิดผลดีต่อการส่งออกข้าวของประเทศไทย

3.2 รูปแบบการจัดตั้งตลาดข้าว

3.2.1 สภาพทั่วไปของตลาดข้าว

ข้าวที่มีคุณลักษณะตามความต้องการของผู้บริโภคจะถูกนำเข้าสู่ระบบตลาด (Marketing System) ซึ่งตามความหมายของระบบตลาด คือ จะต้องมีความสัมพันธ์ของการดำเนินงานทุกชนิดในการตลาด โดยจะมีการประกอบกิจกรรมต่างๆที่จะนำสินค้าและบริการจากแหล่งผลิตไปถึงมือผู้บริโภค ในเวลา สถานที่ รูปลักษณะและจำนวนที่ต้องการ รวมทั้งความสัมพันธ์ของการบริการระหว่างผู้ให้บริการและผู้รับบริการในตลาด ระบบองค์ที่เกี่ยวเนื่องในการซื้อขาย การพัฒนา บริหารระบบตลาดให้ก้าวหน้าและประสานงานกัน สำหรับระบบตลาดข้าวของประเทศไทยเป็นตลาดที่ไม่มีรูปร่างและแบบแผนที่แน่นอน (Informal) ไม่มีความจำเป็นที่ต้องมีสมาชิกเพื่อซื้อขายข้าวเฉพาะ โดยใครจะซื้อหรือขายข้าวเปลือกก็ได้ และเวลาไหนก็ได้ สำหรับข้าวสารภายหลังจากการสีข้าวและคัดชั้นข้าวสารแล้ว ข้าวสารจะถูกตกลงซื้อขายผ่านบริษัทจัดจำหน่ายข้าวเพื่อนำไปบรรจุหีบห่อก่อนส่งออกขาย ส่วนใหญ่แล้วข้าวเปลือกจะมีการตกลงซื้อขายที่ตลาดข้าวหรือโรงสีขนาดใหญ่ โดยตลาดข้าวเปลือกในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ตลาดข้าวเปลือกระดับไร่นา (Local Grower 's Market) เป็นตลาดที่ไม่มีสถานที่ตั้งที่แน่นอน มีการซื้อขายทั่วไปทั้งหมู่บ้านหรือตำบลใกล้เคียงกับแหล่งผลิตข้าวเปลือก ซึ่งการ

ติดต่อซื้อขายมีขนาดจำกัด จำนวนผลผลิตมีไม่มาก เป็นการซื้อขายระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตกับพ่อค้าท้องถิ่น รวมทั้งโรงสีขนาดเล็กที่รับซื้อข้าวเปลือกมาสีจำหน่ายในหมู่บ้านเอง

2. ตลาดข้าวเปลือกระดับท้องถิ่น (Assembly Wholesale Market) ตลาดระดับนี้มีขอบเขตในเขตอำเภอกระจายตามเส้นทางคมนาคม มีการซื้อขายข้าวเปลือกต่อเนื่อง จากตลาดระดับท้องถิ่น มีแหล่งรับซื้อและรวบรวมข้าวเปลือกที่แน่นอน มีปริมาณเงินทุนหมุนเวียนค่อนข้างมาก มีการกักตุนข้าวเพื่อประโยชน์ของการขึ้นลงราคาข้าวสาร ซึ่งข้าวเปลือกจากตลาดระดับนี้ จะมีการซื้อขายต่อไปยังโรงสี บางตลาดมีการประมูลซื้อขายข้าวโดยพ่อค้าคนกลางประมาณ 2 - 4 ราย เพื่อนำข้าวไปจำหน่ายในโรงสีขนาดใหญ่ต่อไป

3. ตลาดกลางข้าวเปลือก (Central Market) เป็นแหล่งกลางให้ผู้ซื้อและผู้ขายจำนวนมากรายตกลงซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรง โดยวิธีการประมูลหรือผ่านนายหน้า ซึ่งเป็นการดำเนินการซื้อขายเป็นไปอย่างเปิดเผย เป็นศูนย์กลางคมนาคม โดยตลาดกลางจะเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้ซื้อและผู้ขาย ทั้งด้านสถานที่ซื้อขาย การจัดหาอุปกรณ์การบดข้าว ติ้ะบดข้าว เครื่องตรวจวัดความชื้นและคุณภาพข้าวเปลือก เครื่องชั่งน้ำหนักที่ได้มาตรฐาน สถานที่ลงเทกอง หรือโกดังฝากเก็บข้าวเปลือก รวมทั้งบริการด้านการเงิน การจัดชั้นคุณภาพสินค้า การรักษาความปลอดภัย เป็นต้น ผู้ประกอบการจะไม่เข้าไปแทรกแซงการประมูลซื้อขายข้าว มีการแข่งขันการประมูลอย่างเสรีภายใต้ระเบียบของตลาด อีกทั้งเป็นแหล่งข้อมูลการตลาดและข่าวสารด้านราคาทั้งภายในและภายนอก ทางตลาดจะได้ผลตอบแทนจากการให้บริการต่างๆตามอัตราที่กำหนดไว้

ข้าวที่ออกจากตลาดกลางข้าวเปลือกจะถูกนำไปแปรรูป ณ โรงสีที่รับซื้อไปก่อนส่งต่อไปยังตลาดผู้บริโภค ส่วนใหญ่เป็นการซื้อขายข้าวสาร เป็นตลาดที่พ่อค้าจำหน่ายให้กับผู้บริโภคคนสุดท้าย ซึ่งเป็นการส่งผ่านจากโรงสีไปยังพ่อค้ารายย่อยทั่วประเทศ หรือส่งไปยังส่วนกลางในกรุงเทพฯ เพื่อกระจายขายส่งและขายปลีกไปยังพ่อค้าทั่วประเทศ ซึ่งตลาดปลายทางมักเป็นตลาดส่งออกเป็นสำคัญ โดยจะมีบทบาทในการกำหนดราคาข้าวสาร และส่งผลกระทบต่อทิศทางเดียวกับการกำหนดราคาข้าวเปลือก³

สำหรับผู้ที่มิบทบาทสำคัญในการซื้อขายข้าว คือ พ่อค้า ในการซื้อขายข้าวจะสามารถแบ่งพ่อค้าออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. พ่อค้าท้องถิ่น หรือพ่อค้าข้าวเปลือกในหมู่บ้าน เป็นพ่อค้ารายย่อยในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรที่มีเงินทุนหรือเกษตรกรที่มีฐานะดี จะใช้รถบรรทุกรับซื้อข้าวเปลือก

³สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก, 2533, หน้า 15 - 17

ในหมู่บ้านหรือท้องที่ใกล้เคียง จนมีข้าวในปริมาณเพียงพอจึงขายให้กับพ่อค้าระดับสูงต่อไป รายได้ของพ่อค้าประเภทนี้ คือ กำไรจากการขนส่งซึ่งเป็นผลตอบแทนในรถบรรทุก

2. พ่อค้าท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะอยู่ในตัวเมือง เขตตำบลหรืออำเภอที่ใกล้เคียงในจังหวัดเดียวกัน มีเงินทุนหมุนเวียนค่อนข้างมาก มีสถานที่รับซื้อข้าวเปลือกที่แน่นอน โดยบางครั้งอาจมีการตระเวนรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร หรือแหล่งที่มีผลผลิตมาก รวมทั้งพ่อค้าท้องถิ่น โดยพ่อค้าท้องถิ่นจะมีข้อตกลงกับโรงสีขนาดใหญ่ในการหาข้าวเปลือกมาสนองความต้องการของโรงสี หรืออาจนำเข้าข้าวเปลือกไปขายตามตลาดกลางข้าวเปลือก ซึ่งพ่อค้าสามารถตกลงขายกับตัวแทนโรงสีที่ต้องการข้าวเปลือกจำนวนมาก

3. พ่อค้าประเภทท่าข้าว จะมีสถานที่รับซื้อข้าวเปลือกที่แน่นอน มีเงินทุนค่อนข้างมาก ลักษณะการซื้อขายใกล้เคียงกับตลาดกลาง

4. พ่อค้าเจ้าของโรงสี เป็นโรงสีขนาดใหญ่ที่มีกำลังการสีวันละกว่า 20 เกรียนขึ้นไป ซึ่งโรงสีเหล่านี้จะรับซื้อข้าวเปลือกในปริมาณมาก ดังนั้นโรงสีจึงรับซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าท้องถิ่น และตลาดข้าวต่างๆที่มาเสนอขายที่โรงสี หรือบางครั้งจะส่งตัวแทนของโรงสีหรือหลงจู๊ไปรับซื้อข้าวเปลือกที่ตลาดกลางเอง ทำให้สามารถคัดเลือกข้าวที่มีคุณภาพต่างๆได้ตามต้องการ จากนั้นเมื่อสีข้าวได้แล้ว ทางโรงสีจะติดต่อซื้อขายข้าวสารกับพ่อค้าส่งในประเทศเพื่อส่งข้าวไปขายยังภูมิภาคต่างๆ หรือส่งข้าวขายยังตลาดต่างประเทศ แต่บางครั้งโรงสีเมื่อแปรรูปเสร็จจะนำข้าวสารส่งออกเอง

5. พ่อค้าส่งออกข้าวต่างประเทศ เป็นพ่อค้าข้าวในระดับตลาดปลายทาง จะส่งออกข้าวสารเกินกว่าร้อยละ 50 ของปริมาณข้าวสารทั้งหมดที่ผลิตได้ จึงมีบทบาทในการกำหนดราคาข้าวสาร ซึ่งส่งผลกระทบต่อทิศทางเดียวกันกับการกำหนดราคาข้าวเปลือก พ่อค้าในประเภทนี้จะรับซื้อข้าวเปลือกจากคนกลางชนิดต่างๆ เช่น พ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าจากตลาดกลาง นำมาสีเป็นข้าวสารก่อนส่งจำหน่ายต่างประเทศ โดยทั่วไปผู้ส่งออกมักรับซื้อข้าวสารจากโรงสีขนาดใหญ่⁴

ในปัจจุบัน การขยายเครือข่ายเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด มีความสะดวกและคล่องตัวมากขึ้น ทำให้การติดต่อสื่อสารข้อมูลด้านราคาและการตลาดทำได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็วขึ้น เกษตรกรจึงมีโอกาสมากขึ้นในการเลือกขายข้าวเปลือกให้กับพ่อค้าคนกลางประเภทต่างๆ มีการแข่งขันกันระหว่างพ่อค้าคนกลางสูง ทำให้บางครั้งราคาข้าวของเกษตรกรสูงขึ้นด้วย

⁴สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก, 2533, หน้า 18 - 19

การเพิ่มตลาดข้าวจัดเป็นนโยบายหนึ่งของรัฐบาล ที่จะส่งเสริมตลาดสินค้าเกษตรภายในประเทศ โดยการจัดตั้งตลาดข้าวเป็นมาตรการที่สำคัญในการรักษาเสถียรภาพราคาข้าวเปลือก ช่วยให้เกษตรกรรายข้าวเปลือกในราคาที่ เป็นธรรม และช่วยลดค่าใช้จ่ายการตลาด ทำให้ระบบตลาดสินค้าข้าวเปลือกมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ตลาดกลางข้าวเปลือกในประเทศไทยมีการให้บริการผู้ซื้อและผู้ขายตั้งแต่ไม่น้อยกว่า 40 รายต่อวัน จนถึงมากกว่า 100 รายต่อวัน ปริมาณการซื้อขายตั้งแต่ไม่น้อยกว่า 100 ตันต่อวัน จนถึง มากกว่า 501 ตันต่อวัน มูลค่าข้าวเปลือกในรอบปีอยู่ในช่วง 200 - 500 ล้านบาท และมูลค่าทรัพย์สิน (ไม่รวมที่ดิน) อยู่ในช่วง 20 - 100 ล้านบาท ที่ตั้งของตลาดกลางส่วนใหญ่จะอยู่ในทำเลที่ดี มีระบบสาธารณูปโภคสะดวกและอยู่ในขั้นดี เป็นศูนย์กลางการคมนาคม ผลิตภัณฑ์หลักส่วนใหญ่เป็นข้าวเปลือก บางแห่งมีการดำเนินการซื้อขายสินค้าเกษตรตามฤดูกาลด้วย ในด้านการเงินและงบประมาณของตลาดกลาง เงินทุนส่วนใหญ่เป็นของเจ้าของกิจการ ตลาดกลางบางแห่งมีการรวมหุ้นส่วนเงินลงทุนบางส่วนมาจากการกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ ซึ่งตลาดกลางข้าวเปลือกจะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้ซื้อและผู้ขาย เพื่อเป็นสิ่งดึงดูดใจให้มีผู้มาใช้บริการ โดยมีรายละเอียด คือ อาคารสำนักงาน โกดังใส่ข้าวเปลือก ล็อคสำหรับบริการผู้ซื้อ ลานคอนกรีต รถบรรทุกให้บริการ รถตักขนาดใหญ่ ป้ายติดราคาข้าวเปลือกแต่ละเกรดแต่ละวัน ข้อมูลข่าวสารต่างๆเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของข้าวเปลือกและข้าวสาร ตั้งแต่การผลิต การตลาด ราคาทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยข้อมูลจะต้องมาจากวงการของผู้ที่เกี่ยวข้องกับข้าว เช่น หยก พ่อค้า โรงสี พ่อค้าส่งออก เป็นต้น จะต้องมียุทูปกรณ์ต่างๆครบ อาทิเช่น เครื่องตรวจสอบคุณภาพข้าว เครื่องวัดความชื้นข้าวเปลือก เครื่องสีข้าวขนาดเล็ก เครื่องชั่งน้ำหนักคอมพิวเตอร์ เครื่องชั่งกิโลคานใหญ่ และขนาดเล็ก ไซโลอบข้าวเปลือก โทรศัพท์ โทรสาร บ้านพัก และบริการทางการเงิน ในกรณีที่พ่อค้าเงินไม่พอ เป็นต้น ส่วนกลไกการทำงานของตลาดกลางในการซื้อขายข้าวเปลือกจะเริ่มจากผู้ขายนำข้าวเปลือกมาขาย ผู้ซื้อจะตรวจสอบคุณภาพข้าวสารจากตัวอย่างที่สุ่มออกมา จากนั้นจะประมูลราคา ผู้ใดให้ราคาสูงก็จะได้ข้าวไป ผู้ขายจะมารับเงินที่ตลาดกลางเพราะผู้ซื้อจะต้องวางเงินบางส่วนไว้ที่ตลาดกลางก่อนทำการซื้อข้าวทุกครั้ง ส่วนหนึ่งเป็นค่าข้าวเปลือก และอีกส่วนหนึ่งเป็นค่าบริการสิ่งอำนวยความสะดวกจากตลาดกลางข้าว⁵

ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้ตลาดกลางข้าวประสบความสำเร็จ คือ การบริหารงานภายในตลาดกลาง ซึ่งการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้ตลาดกลางประสบความสำเร็จสูง โดยการบริหารที่ดีจะประกอบด้วยกฎระเบียบค่อนข้างจะเป็นสากล มีความยุติธรรมต่อผู้ซื้อ และผู้ขาย กฎระเบียบจะแบ่งเป็นกฎของผู้ซื้อและกฎของผู้ขาย ทางตลาดกลางจะ

⁵สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก, 2533, หน้า 19

ประกาศราคาข้าวที่ป้ายประกาศราคาทุกวัน ผู้ซื้อและผู้ขายถ้าตกลงกันไม่ได้จะอาศัยการตัดสินของกรรมการตลาดกลางเป็นที่สิ้นสุด ตลาดกลางบางแห่งผู้ประกอบการอาจเข้าร่วมการประมูลด้วย แต่ถ้าตลาดกลางขนาดใหญ่ผู้ประกอบการจะไม่เข้าร่วมประมูลด้วย สำหรับระเบียบของผู้ซื้อสินค้า ผู้ซื้อจะซื้อข้าวเปลือกได้ เมื่อนำเงินมาฝากที่ตลาดกลางไม่น้อยกว่า 30,000 บาท ถ้าผู้ซื้อเสนอราคาเท่ากัน ผู้ขายจะเป็นผู้ชี้ขาดว่าจะขายให้กับผู้ใด ส่วนระเบียบผู้ขายสินค้า คือผู้ขายเมื่อตกลงขายแล้วจะกลับคำไม่ได้ ถ้ากลับคำต้องไปขายที่อื่น ในกรณีที่มีปัญหาข้าวผิดตัวอย่าง จะอาศัยคำตัดสินของคณะกรรมการตลาดข้าว ตลาดกลางบางแห่งจะมีการประมูลใหม่ ในด้านราคาของตลาดกลางจะอยู่ในรูปของการให้บริการอุปกรณ์หรือเครื่องมือและการให้บริการทั่วไป เช่น รายได้จากการบริการการชั่ง บริการตัด ถานตากข้าวเปลือก การให้บริการล้อครายปี บริการทางการเงิน เป็นต้น แต่รายได้ของตลาดกลางมิได้มีตายตัว จะเปลี่ยนแปลงตามจำนวนผู้ใช้บริการ ด้านอัตราค่าบริการทางตลาดกลางข้าวจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของกรมการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ ที่จะกำหนดอัตราค่าบริการต่างๆอย่างแน่นอน ตารางที่ 3.6 แสดงอัตราค่าบริการของตลาดกลาง ซึ่งผู้ขายจะต้องจ่ายค่าบริการ ค่าชั่งน้ำหนัก ค่าขนข้าวลงจากรถ ส่วนผู้ซื้อจะต้องจ่าย ค่าขนข้าวขึ้นรถ ค่าบริการตลาด ค่าบริการเงินกู้ ค่าเช่าลิ้นชัก ค่าย้ายกอง และค่าบริการทดสอบน้ำหนัก และยังมีค่าบริการบางอย่างที่บางครั้งผู้ซื้อเป็นผู้จ่าย บางครั้งผู้ขายเป็นฝ่ายจ่ายแล้วแต่การตกลง ได้แก่ ค่าตากข้าวเปลือก ค่ากองข้าวเปลือก ค่าฝาก เป็นต้น⁶

แผนภูมิที่ 3.4 แสดงเส้นทางเดินของข้าวเจ้าจากเกษตรกรมาสู่ผู้บริโภค โดยข้าวเปลือกจากเกษตรกรส่วนหนึ่งถูกนำไปสีที่โรงสีขนาดเล็กเพื่อเป็นข้าวสารให้บริการภายในครัวเรือน ข้าวเปลือกส่วนที่เหลือจะขายให้โรงสีขนาดกลาง หรือพ่อค้าข้าวเปลือก ซึ่งจะนำข้าวเปลือกไปขายให้กับโรงสีอีกต่อหนึ่ง บางส่วนจะขายผ่านตลาดกลางข้าวเปลือก ข้าวสารที่ออกจากโรงสีส่วนหนึ่งใช้บริโภคภายในพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนที่เหลือจะถูกส่งไปยังกรุงเทพมหานคร ซึ่งจะเป็นศูนย์รวมและกระจายข้าวไปยังผู้บริโภคในภูมิภาคอื่นๆภายในประเทศตลอดจนส่งออกต่างประเทศ ในการซื้อขายข้าวเปลือกระหว่างพ่อค้าคนกลางกับโรงสีบางครั้ง พ่อค้าคนกลางจะนำตัวอย่างไปเสนอขายโรงสี และบางครั้งจะมีการซื้อขายในตลาดกลางข้าวเปลือก การค้าขายระหว่างโรงสีกับพ่อค้าคนกลาง จะไม่มีการผูกขาดเป็นขาประจำตายตัว จากนั้นข้าวสารจากโรงสีจะเคลื่อนสู่ตลาดผู้บริโภคภายในประเทศ โดยผ่านหอยในกรุงเทพฯไปยังพ่อค้าข้าวในภูมิภาคอื่นที่มีผลผลิตไม่พอการบริโภค ส่วนข้าวสารที่ส่งออกไปขายในต่างประเทศจะซื้อขายกันในปริมาณมากระหว่างโรงสีขนาดใหญ่กับพ่อค้าส่งออกที่กรุงเทพฯ โดยมีร้านหอยเป็นตัวแทนในการติดต่อ สำหรับข้าวเหนียวส่วนใหญ่จะถูกขายให้กับโรงสีท้องถิ่น การซื้อขายข้าวเหนียวระหว่างโรงสีในแหล่งผลิตกับพ่อค้า

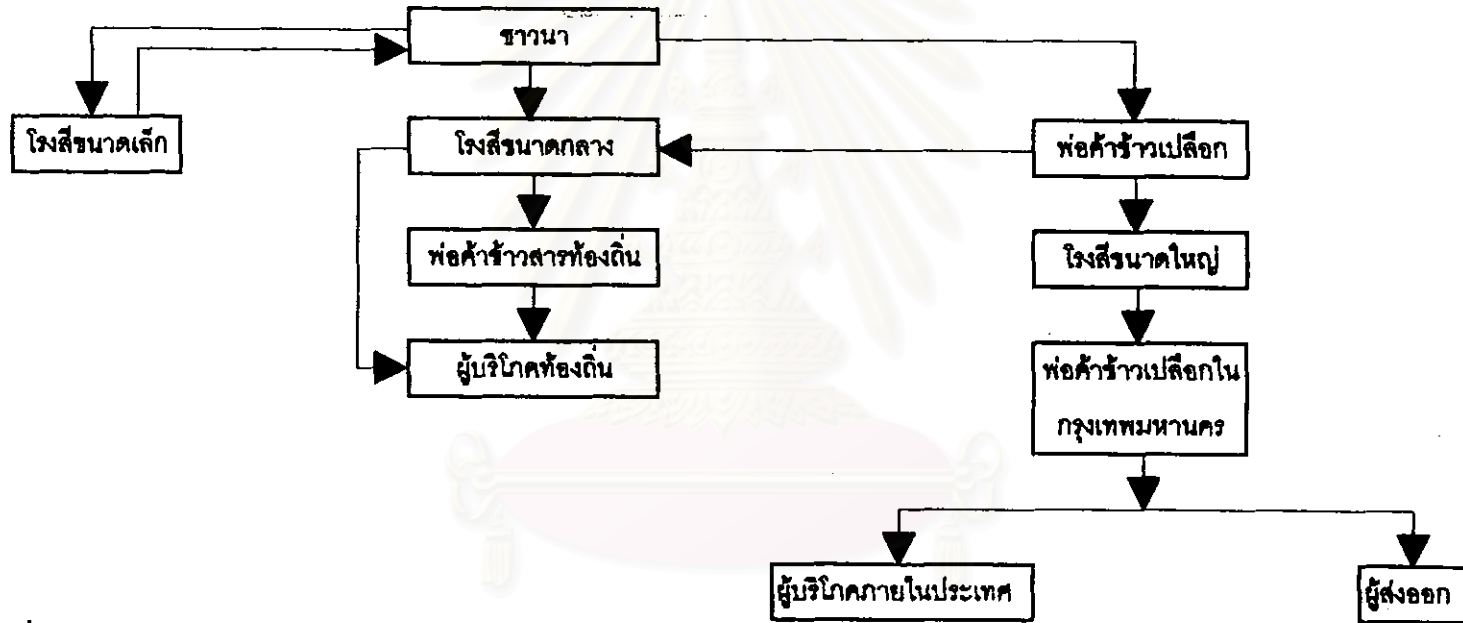
⁶สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก, 2533, หน้า 37 - 40

ตารางที่ 3.6 แสดงอัตราค่าบริการของตลาดกลาง ปี 2538/37

กิจกรรม	ตลาดกลาง
ผู้ขายจ่าย	
-ค่าชั่งน้ำหนัก	4 บาท/ตัน
-ค่าธรรมเนียมลงจากรถ	5 บาท/ตัน
(สำหรับรถคัมทุประเภทไม่เสียค่าลง)	
ผู้ซื้อจ่าย	
-ค่าธรรมเนียมขึ้นรถ (ค่าตัก)	25 บาท/ตัน
-ค่าบริการตลาด	5 บาท/ตัน
-ค่าบริการการเงิน (เงินกู้)	10,000 บาท/ราย
เงินต้นดอกเบี้ยวัน	8 บาท/วัน
-ค่าเช่าลิ้นชัก	10,000 บาท/ลิ้นชัก/ปี
-ค่าย้ายกอง	10 บาท/ตัน
-ค่าบริการทดสอบน้ำหนัก	5 บาท/ตัน
บริการอื่นๆ	
-ค่าตากข้าวเปลือก	80 บาท/ตัน
-ค่ากอง	5 บาท/ตัน
-ค่าผ่า	20 บาท/เกวียน
(ไม่เกิน 7 วันไม่เสียค่าบริการ)	

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร , "การศึกษาระบบข้าวเปลือก" , 2537

แผนภูมิที่ 3.4 แสดงเส้นทางเดินของข้าวจากชาวนาถึงผู้บริโภคและผู้ส่งออก

ที่มา : อัมมาร สยามวาลาและวิโรจน์ ณ ระนอง , 'ประมวลความรู้เรื่องข้าว', 2533

ขายส่งในจังหวัดอื่นที่บริโภคข้าวเหนียวจะติดต่อผ่านร้านหยงของจังหวัดที่เป็นแหล่งผลิตโดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพฯ ยกเว้นจังหวัดทางภาคใต้และรอบกรุงเทพมหานคร ส่วนการซื้อข้าวเหนียวระหว่างโรงสีและพ่อค้าส่งออก อาจติดต่อผ่านหยงที่กรุงเทพฯ สำหรับการค้าข้าวเหนียวระหว่างไทยกับลาวจะติดต่อที่กรุงเทพฯ หรือโรงสีในแหล่งผลิตโดยตรง แต่ส่งมอบที่หนองคาย ปริมาณข้าวเหนียวที่ส่งออกต่างประเทศมีค่อนข้างน้อย ประมาณร้อยละ 2 - 4 ของปริมาณข้าวที่ส่งออกเท่านั้น⁷

สำหรับบทบาทของตลาดกลางสามารถยกระดับราคาข้าวเปลือกให้สูงขึ้นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในกรณีที่ตลาดกลางช่วยยกระดับราคาข้าวเปลือกให้สูงขึ้นโดยตรง เมื่อเปรียบเทียบในกรณีที่ไม่มีตลาดกลางและไม่มีตลาดกลาง กรณีที่มีตลาดกลางเกษตรกรจะขายข้าวให้กับโรงสีโดยตรงมีการตกลงราคา ซึ่งส่วนใหญ่โรงสีจะให้ราคาค่อนข้างสูง หรืออาจเท่ากับป้ายราคาข้าวในตลาดกลาง ขณะที่เกษตรกรที่ขายข้าวเปลือกโดยไม่ผ่านตลาดกลาง เกษตรกรจะขายให้กับพ่อค้าคนกลางก่อน จากนั้นพ่อค้าคนกลางจึงจะขายให้กับโรงสีอีกต่อหนึ่ง เกษตรกรจะขายข้าวได้ต่ำกว่าในกรณีแรก เนื่องจากต้นทุนการตลาดมีมาก สัดส่วนกำไรถูกแบ่งไป ทำให้เกษตรกรมีรายได้น้อยมาก นอกจากนั้นแล้ว การแข่งขันภายในตลาดกลางมีสูง เนื่องจากเกษตรกรจะพบผู้ซื้อหลายราย แต่กรณีที่เกษตรกรขายข้าวให้กับพ่อค้าท้องถิ่น เกษตรกรจะพบผู้ซื้อเพียงรายเดียวเท่านั้น ทำให้เกษตรกรที่เข้าสู่ระบบตลาดกลางมีผลตอบแทนสูงกว่าเกษตรกรนอกระบบตลาดกลาง

ตลาดกลางจะช่วยยกระดับราคาข้าวเปลือกให้สูงขึ้นโดยทางอ้อม เนื่องจากโรงสีขนาดใหญ่ที่รับซื้อข้าวเปลือกควรวางละมากๆ ถ้าตกลงซื้อข้าวเปลือกกับเกษตรกร จะสามารถลดค่าใช้จ่ายส่วนที่ตระเวนรับซื้อหรือซื้อจากพ่อค้าท้องถิ่นได้ ทำให้ราคาข้าวเปลือกจึงเพิ่มสูงขึ้นตามด้วย นอกจากนั้นตลาดกลางยังเป็นแหล่งตรวจสอบคุณภาพข้าวที่ดีที่สุด เพราะมีเครื่องมือตรวจสอบคุณภาพที่แน่ชัด ทำให้เกษตรกรขายข้าวเปลือกได้ในราคาที่ตรงกับคุณภาพและไม่ถูกกดราคาด้วย ส่วนผู้ซื้อที่เป็นพ่อค้าท้องถิ่น และโรงสีหรือตัวแทนโรงสี จะมีทัศนคติที่ดีต่อตลาดกลาง เพราะผู้ซื้อสามารถเลือกซื้อข้าวเปลือกจากแหล่งต่างๆตามคุณภาพได้ โดยที่ไม่ต้องตระเวนรับซื้อเอง หรือรับซื้อจากพ่อค้าท้องถิ่น หรือพ่อค้าท้องถิ่นที่มีราคาสูงกว่าเกษตรกร ดังนั้นการมาซื้อข้าวเปลือกที่ตลาดกลางจึงสามารถซื้อข้าวเปลือกได้ครั้งละมากๆ และประหยัดต้นทุนการตลาดมากกว่าเดิม⁸

ในด้านประโยชน์ของตลาดกลางเนื่องจากมีตัวแปร 2 ตัวที่เกี่ยวข้องกับตลาดกลาง ดังนั้นประโยชน์ของตลาดกลางจึงสามารถพิจารณาได้ทั้งในส่วนของผู้ซื้อและผู้ขาย ในส่วนของผู้ขายซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร จะได้รับผลประโยชน์ คือ

⁷ อัมมาร ทยานาวาธา และคณะ, *ประมวลความรู้เรื่องข้าว*, 2533, หน้า 193 - 196

⁸ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, *การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก*, 2533, หน้า 74 - 76

1. เกษตรกรสามารถขายข้าวเปลือกได้แน่นอน และได้ราคาดี เนื่องจากมีผู้
ประมูลซื้อมากมาย และตลาดกลางข้าวเปลือกจะช่วยยกระดับราคาให้สูงขึ้น ดังข้อบรรยายข้างต้น
2. เกษตรกรจะได้รับความเป็นธรรมจากการชั่ง ตวง วัด เนื่องจากเครื่องชั่ง
ของตลาดกลางจะได้รับการตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐเสมอ ทำให้เป็นที่น่าเชื่อถือ
จากผู้ซื้อและผู้ขาย
3. เกษตรกรสามารถฝากเก็บข้าวเปลือกเพื่อรอราคาได้
4. เกษตรกรสามารถรับทราบข่าวสารภาวะการค้า และราคา เพื่อเลือก
โอกาสขายทุกวัน รวมทั้งราคาข้าวเปลือก ณ บ่ายแสดง
5. เกษตรกรได้รับเงินสดทันที

สำหรับประโยชน์ที่มีต่อผู้ซื้อ อันได้แก่ พ่อค้าท้องถิ่น โรงสีหรือตัวแทนโรงสี จะได้รับ
ประโยชน์จากการติดต่อซื้อขายข้าวเปลือก ณ ตลาดกลางข้าวเปลือก คือ

1. ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย เนื่องจากมีเกษตรกรหรือผู้ซื้อมากมาย และ
ปริมาณข้าวเปลือกก็มีมาก ทำให้ลดขั้นตอนการตลาดรวมถึงต้นทุนการตลาดลงได้ เพราะไม่ต้อง
ออกไปตระเวนรับซื้อข้าวเปลือก
2. สามารถเลือกคุณภาพข้าวเปลือกได้ตามต้องการ
3. กรณีที่มีเงินซื้อไม่เพียงพอ สามารถยืมจากตลาดกลางได้
4. ทำให้รับทราบข่าวสารภาวะราคาเคลื่อนไหวจากกรมการค้าภายใน
กระทรวงพาณิชย์ และสมาคมโรงสีข้าวไทย เป็นต้น

นอกจากนี้ระบบตลาดกลางเป็นช่องทางที่ทำให้เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น เพราะ
ช่วยรักษาเสถียรภาพราคาข้าว ช่วยให้เกษตรกรขายข้าวได้ในราคาที่เป็นธรรม รวมทั้งมีอำนาจต่อ
รองทำให้ผู้ซื้อและผู้ขายแบ่งกันรับภาระการเปลี่ยนแปลงของราคา อีกทั้งเป็นแหล่งข้อมูลที่ก่อให้เกิด
เกิดอำนาจการต่อรองที่ทัดเทียมกันด้วย⁹

3.2.2 ระบบการค้าข้าวเปลือก

ระบบการค้าข้าวเปลือกของเกษตรกรสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ กรณี
เข้าสู่ตลาดกลาง และกรณีไม่เข้าสู่ตลาดกลาง ดังแผนภูมิที่ 3.5 ซึ่งจะมีความแตกต่างกันในเรื่อง
โครงสร้างการตลาด พฤติกรรมการตลาด และการดำเนินงานของตลาด การกำหนดราคา รวมทั้ง
อุปสรรคในการทำงาน เป็นต้น

⁹สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก, 2533, หน้า 79 - 80

แผนภูมิที่ 3.5 แสดงวิธีการตลาดที่เกษตรกรเข้าสู่ระบบตลาดกลางและไม่เข้าสู่ตลาดกลาง

วิธีการตลาดที่เกษตรกรเข้าสู่ระบบตลาดกลาง

วิธีการตลาดที่เกษตรกรไม่เข้าสู่ระบบตลาดกลาง

ที่มา : กระทรวงพาณิชย์ , การศึกษาระบบตลาดข้าวเปลือก*

3.2.2.1 การค้าข้าวเปลือกของเกษตรกรกรณีเข้าสู่ตลาดกลาง เป็นการตกลงซื้อขายข้าวเปลือกผ่านตลาดกลาง โดยจะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงระบบการแข่งขันในตลาด ในโครงสร้างการตลาดจะประกอบด้วย จำนวนผู้ซื้อและผู้ขาย (Numbers of Buyers and Sellers) โดยในตลาดกลางขนาดเล็กส่วนใหญ่ ผู้ขาย คือ เกษตรกร ส่วนผู้ซื้อจะประกอบด้วยพ่อค้าหลายระดับ แต่ในตลาดกลางขนาดใหญ่ ร้อยละ 80 เป็นพ่อค้าประเภทต่างๆ อีกร้อยละ 20 เป็นเกษตรกร ส่วนผู้ซื้อจะเป็นตัวแทนโรงสีเกือบทั้งหมด ในด้านความแตกต่างของสินค้า (Product Differentiation) เนื่องจากภายในตลาดกลางจะมีเครื่องมือมาตรฐานสำหรับตรวจวัดคุณภาพข้าวเปลือก ทำให้ผลที่นำเชือถือ ราคา ก็จะเป็นไปตามกลไกตลาดซึ่งขึ้นกับคุณภาพของข้าวเกรดต่างๆในแต่ละเกรด เนื่องจากมีเครื่องมือช่วยจัดคุณภาพขึ้น ดังนั้นจึงไม่มีความแตกต่างของสินค้า และไม่มี การผูกขาดของผู้ขายแต่ละรายในตลาด สำหรับอุปสรรคในการเข้าและออกจากตลาด (Barriers to Entry and Exit) เนื่องจากการค้าข้าวเปลือกในตลาดกลาง เกษตรกรสามารถนำข้าวมาขายได้อย่างเสรี ทำให้มีการแข่งขันกันมาก พ่อค้ารายใหม่สามารถเข้ามาซื้อขายได้อย่างเสรี เพียงแต่ทุกคนจะต้องทำตามกฎระเบียบของตลาดกลาง ขั้นตอนการซื้อขายคือการประมูลราคาขึ้น ทำให้พ่อค้ารายเก่าและรายใหม่ไม่มีความได้เปรียบหรือเสียเปรียบกันราคาที่ประมูลจะไม่แตกต่างจากป้ายประกาศของตลาดกลาง มากนัก ซึ่งถือว่าเป็นราคาที่สมดุลในด้านนโยบายการกำหนดราคาซื้อ และราคาขายรวมถึงนโยบายผลผลิต เป็นผลมาจากการประมูลของผู้ซื้อและผู้ขายโดยตรง ราคาข้าวเปลือกจะอิงราคาข้าวจากตลาดโลก ซึ่งจะขึ้นกับอุปสงค์และ

อุปทานในปีนั้น ราคาข้าวที่ตลาดโลกกำหนดจะเป็นราคาที่อุปสงค์และอุปทานอยู่ในสภาวะสมดุลย์ พ่อค้าปลายทางจะกำหนดราคาตามภาวะของตลาดโลก และไปในทิศทางเดียวกัน ตลาดกลางจะคำนวณราคามาจากตลาดปลายทางหักค่าใช้จ่ายในแต่ละวันแล้วจึงประกาศ ดังนั้นผู้ซื้อและผู้ขายจะต้องรองราคาโดยใช้ราคาที่ประกาศเป็นเกณฑ์จึงไม่มี ความได้เปรียบหรือเสียเปรียบของแต่ละฝ่าย ถึงแม้ว่าผู้ส่งออกจะมีอำนาจการกำหนดราคาค่อนข้างผูกขาด เนื่องจากเป็นผู้ซื้อน้อยรายกว่าผู้ขาย แต่การกำหนดราคาของผู้ขายก็ยังเป็นไปตามกลไกของราคา นั่นคือ โรงสีจะมีอำนาจการกำหนดราคาเหนือกว่าผู้ขาย แต่เป็นไปตามกลไกของราคา เพื่อผลประโยชน์ในธุรกิจระยะยาวสำหรับการกำหนดราคาขายจากระบบตลาดข้าวเปลือก เมื่อเข้าสู่ระบบตลาดกลางจะมีลักษณะเป็นตลาดที่มีการแข่งขัน แต่เมื่อระบบตลาดออกจากตลาดกลางจะมีลักษณะค่อนข้างไปทางตลาดผูกขาด หรือตลาดผู้ขายน้อยราย ดังนั้นราคาขายส่งส่วนหนึ่งขึ้นกับปริมาณธุรกิจของผู้ซื้อและผู้ขาย โดยการกำหนดราคาขายของพ่อค้าจะคำนึงถึงต้นทุนการตลาด และปริมาณข้าวเปลือกที่อยู่ในตลาด¹⁰

3.2.2.2 การค้าข้าวเปลือกของเกษตรกรในกรณีไม่เข้าสู่ตลาดกลาง เป็นการซื้อขายข้าวโดยผ่านพ่อค้าระดับต่างๆจนกว่าจะถึงโรงสี โดยในด้านของโครงสร้างตลาด ประกอบด้วย จำนวนผู้ซื้อและผู้ขายมากพอสมควร ทำให้การซื้อขายมีการแข่งขันกันสูง เนื่องจากผู้ซื้อซึ่งประกอบไปด้วย พ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าท้องถิ่น โรงสี หรือตัวแทนโรงสีบางแห่ง มีการสื่อสารที่สะดวกและรวดเร็ว เพราะมีเงินทุนสูง ทำให้มีการแข่งขันกันเพื่อให้ได้ข้าวเปลือกไปขายต่อโรงสีต่อไป และถ้าพ่อค้าตกลงซื้อข้าวเปลือกในพื้นที่ลักษณะเดียวกัน พันธุ์เดียวกัน ดังนั้นราคาข้าวเปลือกที่พ่อค้ารับซื้อจึงขึ้นอยู่กับพันธุ์ เกรดและคุณภาพของข้าว เนื่องจากพ่อค้าท้องถิ่นและพ่อค้าท้องถิ่นมักมีความชำนาญในพื้นที่ที่มีการรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร ทำให้พ่อค้ารายอื่นที่จะเข้ามาในตลาดต้องแข่งขันกับพ่อค้าท้องถิ่น แต่กรณีที่ผลผลิตข้าวมีปริมาณมาก ผู้ซื้อรายใหม่จะสามารถเข้ามาในพื้นที่ได้โดยง่าย ซึ่งถ้าทำธุรกิจไม่คุ้มทุนก็สามารถเลิกสัมกิจการได้ทันที ส่วนการตั้งโรงสี เนื่องจากปัจจุบันกำลังผลิตของโรงสีผลิตข้าวได้เพียงพอกับผลผลิตข้าวภายในประเทศอยู่แล้ว ดังนั้นการตั้งโรงสีของพ่อค้ารายใหม่จึงค่อนข้างมีอุปสรรคพอสมควร และ เนื่องจากกรณีการค้าข้าวโดยไม่ผ่านตลาดกลาง ผู้ซื้อซึ่งเป็นพ่อค้าจะมีจำนวนน้อยกว่าผู้ขายซึ่งเป็นเกษตรกร ผู้ซื้อจึงมีอำนาจในการกำหนดราคาเหนือผู้ขาย แต่ส่วนใหญ่จะตั้งราคาใกล้เคียงกับราคาตามกลไกของตลาด เนื่องจากถ้าผู้ซื้อตั้งราคาไว้ต่ำเกินไป ผู้ขายอาจรอขายให้กับพ่อค้ารายอื่น ดังนั้นพ่อค้าท้องถิ่นต้องพยายามลดต้นทุนการตลาดลง ซึ่งจะทำได้กำไรเพิ่มขึ้น ถ้ากรณีที่ผู้ขายสามารถกำหนดราคาได้ส่วนใหญ่

¹⁰สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก, 2533, หน้า 56 - 60
ใหญ่ผู้ขายจะคุ้นเคยกับผู้ซื้อ ทำให้ผู้ขายตั้งราคาใกล้เคียงกับราคาตลาด และรวมกำไรไว้พอ

สมควรแต่จะมีเพียงส่วนน้อย และมีบางส่วนที่กำหนดคราคาร่วมกัน¹¹

จากข้อมูลข้างต้นจะพบว่าตลาดกลางข้าวเป็นแหล่งที่ทำให้รายได้ของเกษตรกรและโรงสีเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีการตกลงซื้อขายกันโดยตรงทำให้ลดต้นทุนการตลาด อีกทั้งยังเป็นแหล่งตรวจสอบคุณภาพข้าวอย่างน่าเชื่อถือ เนื่องจากมีอุปกรณ์เครื่องมือที่ทันสมัยและตรงตามมาตรฐานของกรมการค้าภายใน รวมทั้งลดความเสี่ยงในการรับซื้อข้าวที่ไม่ตรงตามตัวอย่าง เนื่องจากทางตลาดจะมีคณะกรรมการคอยตรวจสอบด้วย ข้าวที่รับซื้อไปโดยโรงสีส่วนใหญ่จะถูกนำไปแปรรูปก่อนส่งกระจายต่อไปยังบริเวณที่ต้องการ ในประเทศไทยมีตลาดกลางข้าวที่เป็นสมาชิกสมาคมตลาดกลางสินค้าเกษตรจำนวน 36 แห่ง กระจายตัวอยู่ในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนในภาคใต้ไม่มีตลาดกลางข้าว เนื่องจากภาคใต้มีการผลิตข้าวน้อยต้องสั่งซื้อข้าวจากภาคอื่นเพื่อการบริโภค ทำให้ไม่มีตลาดกลางข้าวในภาคใต้

3.3 สภาพทั่วไปในการค้าข้าวและการส่งออก

ความต้องการบริโภคข้าวในปัจจุบัน มีความต้องการมากขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงต้องมีกระบวนการนำข้าวจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภค เนื่องจากประเทศไทยผลิตทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว โดยข้าวเหนียวเกือบทั้งหมดใช้บริโภคภายในประเทศ ร้อยละ 70 ของข้าวเหนียวผู้ผลิตจะเป็นผู้บริโภคเอง ที่เหลือจึงส่งไปยังภูมิภาคอื่น ขณะที่ข้าวเจ้าผู้ผลิตกว่าร้อยละ 70 ส่งขายแก่ผู้บริโภคทั้งภายในและภายนอกประเทศ กระบวนการค้าข้าวของข้าวเจ้าและข้าวเหนียวจึงไม่แตกต่างกันมาก จากตารางที่ 3.10 และ 3.11 แสดงการส่งออกข้าวของประเทศไทยและการส่งออกข้าวหอมมะลิ ซึ่งจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลถึงรายได้เข้าประเทศที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน

3.3.1 กระบวนการค้าข้าว

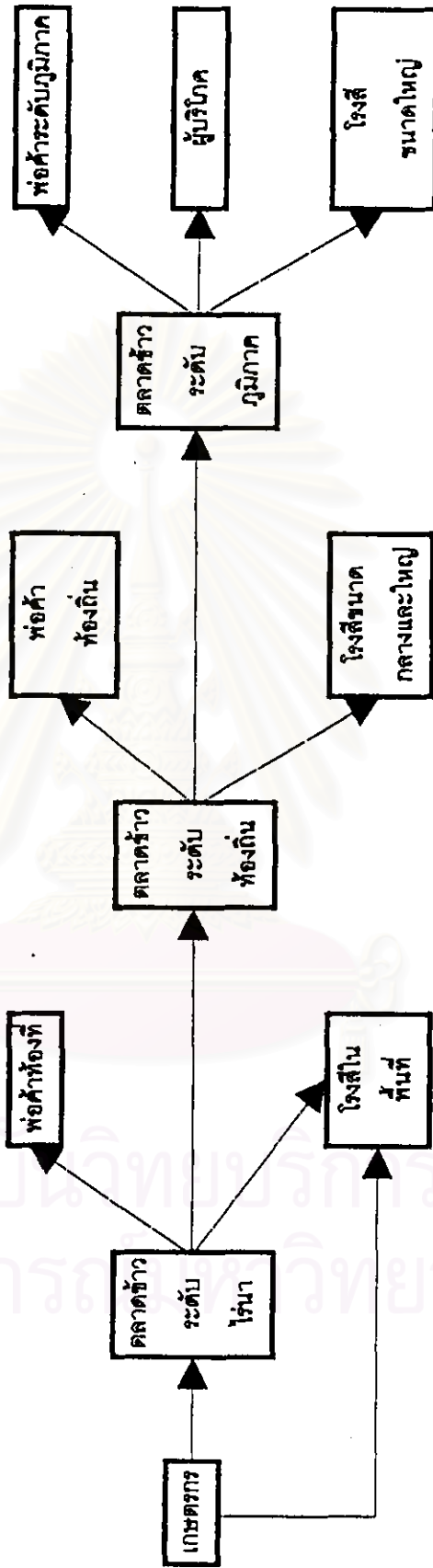
เมื่อเกษตรกรผลิตข้าวได้ ข้าวส่วนหนึ่งจะถูกนำไปสีที่โรงสีในหมู่บ้าน และอีกส่วนหนึ่งจะขายต่อไปยังพ่อค้าท้องถิ่น ก่อนจะส่งต่อไปยังโรงสีขนาดใหญ่ ซึ่งการขายข้าวของเกษตรกร บางส่วนขายผ่านพ่อค้า บางส่วนขายด้วยตัวเอง ณ ตลาดกลางข้าวเปลือก เมื่อมาถึงโรงสีจะทำหน้าที่แปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร เพื่อขายยังผู้บริโภคกลุ่มต่างๆ รายได้ส่วนหนึ่งของโรงสีจะมาจากค่าบริการสีข้าวในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งผลพลอยได้จากการสีข้าว คือ ำข้าวด้วย ดังนั้นโรงสีจึงมีบทบาทในกระบวนการตลาดหลายด้าน นอกเหนือจากการแปรรูปสินค้า

¹¹ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, การศึกษาระบบตลาดกลางข้าวเปลือก, 2533, หน้า 67 - 69

เช่น การเป็นผู้ซื้อและผู้ขาย เก็บกักสินค้า และการขนส่งสินค้า เนื่องจากโรงสีแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ โรงสีขนาดเล็ก โรงสีขนาดกลาง และโรงสีขนาดใหญ่ ดังที่กล่าวแล้วในตอนต้น ทำให้บทบาทของผู้ประกอบการโรงสีแต่ละประเภทในกระบวนการค้าข้าวแต่ละประเภทแตกต่างกันด้วย โรงสีขนาดเล็กส่วนใหญ่จะตั้งตามหมู่บ้านใกล้กับแหล่งผลิตมากที่สุด ในหมู่บ้านหนึ่งๆมักมีโรงสีประเภทนี้อย่างน้อย 1 โรงขึ้นไป จะรับซื้อข้าวจากเกษตรกรโดยเฉพาะ คิดค่าบริการการสีในรูปไร่ และปลายข้าว ซึ่งสามารถนำไปขายต่อหรือทำเป็นอาหารเลี้ยงสัตว์ได้ แต่ผู้ประกอบการโรงสีบางแห่งอาจทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกรเพื่อเก็บกักรอจำหน่ายต่อไป ส่วนโรงสีขนาดกลางจะตั้งภายในเขตอำเภอหรือเขตจังหวัด ทำหน้าที่แปรรูปข้าวเปลือกเพื่อสนองการบริโภคตลาดระดับจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง การซื้อข้าวเปลือกของโรงสีขนาดกลาง ทางโรงสีอาจซื้อโดยตรงจากเกษตรกร หรือจากพ่อค้าข้าวเปลือกที่ทำหน้าที่รวบรวมมาขายอีกต่อ แต่จะมีข้อเสีย คือบางครั้งโรงสีอาจไม่ได้ข้าวตรงตามชนิดและคุณภาพตามที่โรงสีต้องการสี เนื่องจากพ่อค้าจะรวบรวมข้าวหลายพันธุ์มาขายให้โรงสี ไม่เหมือนที่โรงสีซื้อเองตามตำบลหรือซื้อจากเกษตรกร รายได้ของโรงสีขนาดกลางส่วนหนึ่งมาจากผลต่างของราคาข้าวเปลือกและราคาข้าวสาร รวมทั้งราคาขายรำข้าวและปลายข้าวให้กับอุตสาหกรรมเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ทางโรงสีอาจมีรายได้จากการเก็บกักข้าวเปลือกเพื่อเก็งกำไร สำหรับโรงสีขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณภาคกลาง จะรับซื้อข้าวเปลือกครั้งละมากๆตามกำลังการผลิต ทางโรงสีจะรับซื้อข้าวจากพ่อค้าบ้าง หรือส่งตัวแทนประมูลตามตำบลบ้าง ก่อนจะสีข้าวให้แก่พ่อค้าส่งในประเทศ หรือขายให้กับพ่อค้าส่งออก ดังสรุปในแผนภูมิที่ 3.6 การซื้อขายข้าวเปลือกระหว่างโรงสีขนาดใหญ่กับพ่อค้าขายส่งและพ่อค้าส่งออก อาจเป็นการซื้อขายเงินสด คือ ตัวแทนนายหน้าบริษัทส่งออกหรือหยงจะเก็บเงินจากผู้ซื้อมาให้โรงสีทันที เมื่อนำข้าวไปยังโกดังของผู้ซื้อ หรือโรงสีอาจขายโดยให้เครดิตแก่ผู้ซื้อตามข้อตกลงที่ทำผ่านหยง โดยหยงเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องการชำระเงิน โรงสีแต่ละโรงจะติดต่อกับหยงมากกว่า 1 ราย โดยแต่ละวันหยงจะได้รับตัวอย่างข้าวจากทางโรงสี เมื่อแยกตามชนิดและคุณภาพแล้วจะจัดแบ่งเป็นห่อเล็กๆ แล้วนำไปเสนอขายกับพ่อค้าส่งในประเทศ (ยี่ปั้ว) หรือเสนอผู้จัดการฝ่ายจัดหาของบริษัทส่งออก (หลงจู) พิจารณาตามความต้องการที่ลูกค้าสั่งซื้อ เมื่อมีการตกลงซื้อขายแล้ว ร้านหยงจะต้องรับผิดชอบดูแลการส่งมอบข้าวให้กับผู้ซื้อตรงกับปริมาณและคุณภาพที่ซื้อขายกัน ภายในระยะเวลาที่กำหนด โรงสีจะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องค่าใช้จ่ายการขนส่งจากโรงสีมายังโกดังผู้ส่งออกในการส่งมอบข้าวสาร นอกจากนี้หยงจะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของโรงสีในการค้าประกันคุณภาพข้าวที่ซื้อขายกัน เพื่อสร้างมิตรภาพทางการค้าทั้งทางด้านโรงสีและผู้ส่งออกในการดำเนินกิจการต่อไป¹²

¹² อัมมาร สยามวาลา และคณะ, *ประมวลความรู้เรื่องข้าว*, 2533, หน้า 193 - 201

แผนภูมิที่ 3.6 แสดงวิถีการตลาด

สำหรับกระบวนการค้าข้าวสารที่บริโภคภายในประเทศ จะอาศัยพ่อค้าส่งและพ่อค้าปลีกเป็นผู้ดำเนินการ พ่อค้าส่งจะซื้อข้าวสารจากโรงสีหรือหุงไปขายในทางอุตสาหกรรมหรือขายต่อพ่อค้าปลีก โดยพ่อค้าส่งรายใหญ่จะได้เปรียบพ่อค้าส่งขนาดกลางและเล็ก เพราะสามารถให้เครดิตลูกค้าที่ซื้อในปริมาณมากๆ ได้ แต่ในเวลาไม่เกิน 1 เดือน เนื่องจากพ่อค้าส่งขนาดใหญ่ต้องใช้เงินทุนหมุนเวียนค่อนข้างสูง ในแต่ละเดือนพ่อค้าส่งขนาดใหญ่จะจำหน่ายข้าวประมาณ 15,000 กระสอบขึ้นไป โดยร้านขายส่งจะตั้งอยู่บริเวณตลาดศูนย์กลางการขายข้าวสารในแถบภูมิภาค พ่อค้าขายส่งขนาดใหญ่จะทำหน้าที่บริการขนส่งข้าวสารโดยคิดค่าขนส่งรวมกับราคาขายด้วย ส่วนพ่อค้าส่งขนาดกลางจะขายข้าวสารเดือนละ 6,000 - 7,000 กระสอบ โดยพ่อค้าจะสามารถซื้อข้าวได้จากแหล่งผลิตราคาพิเศษ ร้านขายส่งขนาดเล็กจะมียอดการขายในแต่ละเดือนประมาณ 2,000 - 3,000 กระสอบ ขายต่อยังร้านค้าปลีกหรือผู้บริโภคที่ซื้อข้าวทั้งกระสอบ รวมบริการขนส่งด้วย ในด้านพ่อค้าปลีกจะซื้อข้าวสารจากพ่อค้าส่ง เพื่อนำมาขายให้แก่ผู้บริโภค อาจเป็นการขายแบบดั้งเดิมตัดตรงจากกระสอบ หรือขายเป็นข้าวบรรจุถุงมิดรายี่ห้อ ซึ่งมักจะมาจากผู้ผลิตข้าวถุงรายใหญ่ ซึ่งเป็นที่นิยมมากในปัจจุบันทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด ส่วนกระบวนการค้าข้าวคุณภาพพิเศษ ซึ่งนิยมบริโภคในผู้บริโภคบางกลุ่ม ในประเทศไทยส่วนใหญ่มักเป็นข้าวหอมมะลิ ซึ่งนิยมทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ ส่วนข้าวที่นิยมในตลาดในประเทศได้แก่ ข้าวเจ๊กเซย (ข้าวเส้าไห้) ข้าวขาวตาแห้ง ข้าวกอเดียว เป็นต้น ซึ่งข้าวคุณภาพพิเศษเกิดจากพันธุ์ข้าวและแหล่งที่ปลูก เช่น ข้าวหอมมะลิ จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเป็นที่นิยมของชาวต่างประเทศ อีกทั้งยังเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เมื่อหุงจะมีความนุ่มหอม สีแล้วขาวกว่าข้าวหอมมะลิจากพื้นที่อื่น สำหรับกลไกสำคัญที่โรงสีข้าวใช้ควบคุมคุณภาพข้าวเปลือก คือ ราคาข้าวเปลือกที่โรงสีจะรับซื้อจากพ่อค้าผู้รวบรวมข้าวเปลือก ซึ่งโรงสีที่รับซื้อข้าวคุณภาพดี จะรับซื้อข้าวหอมมะลิในราคาสูงกว่าโรงสีทั่วไป ข้าวสารที่สีแล้วจะขายให้กับร้านค้าขายส่งและผู้ส่งออกที่เป็นลูกค้าประจำที่ติดต่อกันมานาน แต่ไม่นิยมขายโดยไม่ผ่านหุง เพื่อลดภาวะในด้านการติดต่อ ส่งมอบ และติดตามเรื่องจากการชำระเงินผู้ซื้อ โดยข้าวคุณภาพพิเศษทางผู้ส่งออกจะบรรจุหีบห่อตามความต้องการของลูกค้าส่วนมากประมาณถุงละ 15 กิโลกรัมหรือถุงละ 50 กิโลกรัม ขณะที่ข้าวส่งออกอื่นๆ จะบรรจุกระสอบละ 100 กิโลกรัมอย่างง่าย ๆ และการขนส่งข้าวทางเรือจะต้องมีการระวังเป็นพิเศษ อันเนื่องมาจากความชื้นของน้ำทะเล อาจทำให้ข้าวเกิดความเสียหายได้¹³

การส่งออกข้าวส่วนใหญ่ดำเนินการโดยผู้ส่งออกที่เป็นเอกชน บริษัทส่งออกส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำ เนื่องจากการส่งออกจะบรรจุทุกสินค้าลงเรือที่หน้าโกดัง การบริหารกิจการของบริษัทส่งออกจะใช้แบบครอบครัว เนื่องจากการตัดสินใจเรื่องการค้าขาย จะเกี่ยวกับเงินและกำไร

¹³ อัมมาร ทยาเวลา และคณะ, *ประมวลความรู้เรื่องข้าว*, 2533, หน้า 207 - 209

จำนวนมาก เจ้าของกิจการมักจะไม่ไว้ใจใครง่าย ๆ จึงต้องอาศัยการตัดสินใจและดำเนินการธุรกิจด้วยตนเอง บริษัทส่งออกข้าวของไทย จะขายข้าวให้ผู้ซื้อในต่างประเทศ 3 รูปแบบ คือ

1. ขายข้าวให้ผู้ซื้อที่เป็นเอกชนในต่างประเทศ
2. ขายข้าวให้รัฐบาลของประเทศผู้ซื้อ
3. บริษัทส่งออกเป็นผู้จัดหาข้าวส่งในนามรัฐบาลไทย เพื่อขายให้กับรัฐบาลของประเทศผู้ซื้อ

โดยส่วนใหญ่จะขายผ่านบริษัทนายหน้าค้าข้าวในต่างประเทศ (International Broker) หรือขายให้บริษัทค้าข้าวระหว่างประเทศ (International Trader) ซึ่งเป็นบริษัทที่มีความชำนาญ ในด้านการติดต่อกับผู้ซื้อและผู้ขายทั่วโลก และเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องข้าว ในเรื่องความต้องการและปริมาณผลผลิต รวมทั้งความได้เปรียบด้านความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ซึ่งบริษัทนายหน้าค้าข้าวจะเจรจาตกลงกับผู้ส่งออกไทยโดยแจ้งเป็นราคา F.O.B. (หมายความว่า ผู้ซื้อเป็นผู้รับภาระด้านการขนส่งค่าระวางและค่าประกันภัยเอง) ผู้ซื้อจะส่งเอกสารการเงินแก่ผู้ส่งออกโดยผ่านธนาคารพาณิชย์ของไทย แต่บางครั้งผู้ส่งออกรายใหญ่ของไทยเป็นฝ่ายติดต่อบริษัทนายหน้าค้าข้าวระหว่างประเทศเอง นอกจากการขายข้าวโดยผ่านบริษัทนายหน้าทางบริษัทผู้ส่งออกจะติดต่อผู้ซื้อในต่างประเทศโดยการเช่าเหมาลำเรือ (ประมาณ 5,000 ตันขึ้นไป) หรือเช่าระวางเรือบางส่วนทำให้ลดต้นทุนการขนส่งลงได้มาก

สำหรับการขายให้กับรัฐบาลของประเทศผู้ซื้อจะแบ่งเป็น 2 วิธี คือ การขายผ่านนายหน้า และการขายโดยตรงโดยวิธีการประมูลหรือการขายโดยอาศัยความสัมพันธ์ระยะยาว และการขายโดยการแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งมักใช้กับประเทศสังคมนิยมที่มีปัญหาเงินตราต่างประเทศ ในปัจจุบันปริมาณการค้าข้าวระหว่างประเทศที่กระทำผ่านบริษัทนายหน้าและบริษัทค้าข้าวระหว่างประเทศยังมีอยู่ในอัตราที่สูง บริษัทค้าข้าวระหว่างประเทศจะมีบทบาทมากในการขายข้าวให้ประเทศผู้ซื้อในแถบแอฟริกา ละตินอเมริกา และตะวันออกกลาง ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้ตัดสินใจซื้อ นอกจากนี้บริษัทส่งออกของไทยเริ่มมีโอกาสเข้าไปติดต่อหาช่องทางตลาดโดยตรงมากขึ้น โดยไม่ผ่านบริษัทนายหน้าข้าวที่ส่งไปขาย บางครั้งเป็นข้าวไทย แต่บางครั้งข้าวไทยราคาสูง อาจมีการติดต่อข้าวจากประเทศใกล้เคียงส่งไปขายแทน เช่น ข้าวจากเวียดนาม เป็นต้น¹⁴

3.3.2 โครงสร้างราคาข้าว

ปัจจัยที่ส่งผลต่อข้าวเปลือกที่สำคัญคือ ปริมาณผลผลิตและการบริโภคในพื้นที่ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดว่า มีข้าวเปลือกเพียงพอที่จะส่งออกหรือไม่ จากแผนที่ 3.3 แสดงการปลูก

¹⁴ อัมมาร สยามวาลา และคณะ, *ประมวลความรู้เรื่องข้าว*, 2533, หน้า 219 - 224

ชาวเจ้าและชาวเหนียวในประเทศ จะเห็นว่าชาวเปลือกเจ้ามีแหล่งผลิตใหญ่อยู่ในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง และภาคเหนือตอนล่าง ผลผลิตส่วนเกินในพื้นที่เหล่านี้ที่นำมาขาย จะถูกซื้อแล้วส่งมายังกรุงเทพฯ ในรูปของข้าวสาร โดยราคาข้าวที่ขายในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงจะสูงกว่าราคาข้าวในพื้นที่ที่มีผลผลิตเหลือขายแต่อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ไปทางเหนือหรือตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคใต้ซึ่งอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ มาก ข้าวที่ผลิตไม่เพียงพอ กับความต้องการ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาเฉพาะภาคบางภาค เช่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนจะมีราคาข้าวเปลือกสูงกว่าทางตอนล่างของภาค ถึงแม้ว่าในบริเวณนี้นิยมบริโภคข้าวเจ้า แต่ภายในภาคกลับนิยมปลูกข้าวเหนียวทำให้ผู้บริโภคข้าวเจ้าต้องซื้อข้าวจากตอนล่างของภาค หรือบริเวณใกล้เคียง บางจังหวัดที่สามารถผลิตข้าวได้เกิดปริมาณความต้องการในจังหวัดแต่ราคาข้าวในพื้นที่กลับสูง เนื่องจากอาจมีการอพยพประชากรจากที่อื่นเข้ามาสู่จังหวัดจำนวนมากทำให้ข้าวไม่เพียงพอความต้องการต้องหาซื้อในราคาสูง ส่วนใหญ่จะเป็นจังหวัดที่มีชายแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น กัมพูชา พม่า เป็นต้น สำหรับข้าวเหนียวส่วนใหญ่จะใช้บริโภคภายในพื้นที่ (ข้าวเหนียวกว่าร้อยละ 70 จะถูกบริโภคโดยเกษตรกร และอีกร้อยละ 15 บริโภคโดยประชากรกลุ่มอื่นในชนบท) ข้าวเปลือกเหนียวเกือบทั้งหมดจะถูกซื้อเป็นข้าวสาร ตามโรงสีในท้องถิ่น จังหวัดที่มีผลผลิตเหลือขายมากคือเชียงรายและพะเยาในภาคเหนือ อุตรดิตถ์และกาฬสินธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยในแหล่งซื้อขาย 2 แห่ง คือ จังหวัดขอนแก่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเชียงใหม่ในภาคเหนือตอนบน เนื่องจากทั้งสองจังหวัดเป็นศูนย์กลางในการคมนาคมขนส่ง สามารถติดต่อกับจังหวัดอื่นๆ ได้ง่าย ผลผลิตข้าวเหนียวจะส่งไปยังตลาดการค้าที่สำคัญทั้งสอง และมีบางส่วนผ่านมายังกรุงเทพฯ เพื่อใช้บริโภคและกระจายไปขายในจังหวัดใกล้เคียงในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ ราคาข้าวเหนียวจะต่ำที่สุดในบริเวณแหล่งผลิตใหญ่ที่มีข้าวเหนียวส่วนเกินจำนวนมาก และราคาจะค่อยๆ สูงขึ้นในจังหวัดไกลออกมา ราคาข้าวจะถูกกำหนดจากสภาพการค้าข้าวระหว่างประเทศ ความต้องการบริโภคภายในประเทศ และสภาพการผลิตภายในประเทศจะปรากฏที่กรุงเทพฯ เพราะตลาดในกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางการค้าที่เป็นจุดประสานความต้องการบริโภคจากภายในและต่างประเทศเข้ากับปริมาณผลผลิตที่มีอยู่ โดยมีผู้ส่งออกเป็นผู้ประสานความต้องการบริโภคจากต่างประเทศกับสภาพตลาดภายในประเทศ โรงสีจะนำราคาจากผู้ส่งออกและผู้ค้าส่งภายในประเทศตกลงกัน นำมาคำนวณหาราคาข้าวเปลือกที่จะรับซื้อ เมื่อได้ราคาขั้นต้นที่โรงสีจะใช้เป็นเกณฑ์ ทางโรงสีจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจากการซื้อขาย ได้แก่ ค่าขนส่งและค่าขนถ่าย ค่านายหน้าค้าข้าว ค่ากระสอบบรรจุข้าว (ราคากระสอบข้าวจะขึ้นลงตามราคาปอ) การคำนวณราคาข้าวเปลือกที่โรงสีรับซื้อ โรงสีจะใช้ราคาข้าวชนิดต่างๆ ที่ขายได้ในกรุงเทพฯ คู่กับปริมาณต้นข้าวและปลายข้าวที่ได้จากการสี รวมกับรายได้จากการขายรำหักค่าขนส่งจากโรงสีไปกรุงเทพฯ หักต้นทุนและกำไรของโรงสีออก ก็จะได้ราคาข้าวเปลือกที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการรับซื้อข้าวเปลือกหน้าโรงสี บางจังหวัดที่

มีผลผลิตไม่เพียงพอกับกาบริโภค ราคาข้าวจะเปลี่ยนแปลงไป โดยคำนวณจากราคาข้าวสารขายส่ง ณ กรุงเทพฯ รวมค่าขนส่งและค่าขนถ่ายจากกรุงเทพฯถึงจังหวัด คุณปริมาณข้าวสารรวมรายได้จากการขายว่า หักต้นทุนและกำไรจากโรงสี และค่าขนส่งจากหน้าลานเกษตรถึงโรงสี ส่วนในบางภาค เช่น ภาคตะวันออกที่มีกบรีโภคข้าวคุณภาพพิเศษจะซื้อจากแหล่งผลิต เช่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเลย การขนส่งไม่ต้องผ่านกรุงเทพฯ ราคาข้าวขายส่งในจังหวัดผู้ซื้อภาคตะวันออกจะคำนวณจากราคาข้าวจากโรงสีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมค่าใช้จ่ายทางการตลาดอื่นๆ และค่าขนส่ง ขนถ่ายจากโรงสีเข้าร้านค้าส่ง ซึ่งราคาในโรงสีภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะอิงราคาข้าวจากกรุงเทพฯ¹⁵

ข้าวนอกจากจะแตกต่างกันในเรื่องคุณภาพแล้ว ราคาย่อมแตกต่างกันตามราคาข้าวเหนียวมักต่ำกว่าราคาข้าวเจ้า เนื่องจากผลผลิตข้าวเหนียวส่วนใหญ่จะถูกใช้เพื่อการบริโภคภายในท้องถิ่น นอกจากนี้ลักษณะการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงราคาข้าวเหนียวจะรุนแรงกว่าราคาข้าวเจ้า เพราะนอกจากผลผลิตข้าวเหนียวจะแปรปรวนมากกว่าผลผลิตข้าวเจ้า ตลาดข้าวเหนียวทั้งหมด เป็นตลาดภายในประเทศ ไม่มีตลาดต่างประเทศเพื่อรับผลผลิตส่วนเกิน บางปีจึงขาดแคลนถ้าฝนไม่ดี เกษตรกรมักดูการเคลื่อนไหวของราคาในอดีต ปีไหนราคาข้าวเหนียวดีจะปลูกข้าวเหนียว ปีไหนราคาไม่ดีจะปลูกข้าวเจ้าแทน ส่งผลให้ราคาข้าวเหนียวไหวตัวขึ้นลงง่ายกว่าราคาข้าวเจ้า สำหรับข้าวเจ้ารวมดราราคาจะแตกต่างกันตามชนิดของข้าวนาปีและข้าวนาปรัง เพราะคุณภาพข้าวมีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากความชื้นและคุณภาพในการหุงต้มที่แตกต่างกัน ข้าวเปลือกนาปรังจะขายตามเกรดความชื้น ส่วนข้าวนาปีการซื้อขายจะดูจากเปอร์เซ็นต์การหักของเมล็ดข้าว นอกจากนี้ยังแบ่งข้าวเจ้าออกเป็นข้าวเก่าและข้าวใหม่ ซึ่งระยะเวลาในการเก็บข้าวจะแตกต่างกันตามชนิดของข้าว โดยทั่วไปราคาข้าวเก่าจะสูงกว่าราคาข้าวใหม่เสมอ เนื่องจากต้องเพิ่มต้นทุนในการเก็บกักข้าว และเนื่องจากข้าวที่มีผลผลิตไม่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี จึงต้องมีการกระจายผลผลิตให้เพียงพอแก่ผู้บริโภคตลอดทั้งปี จึงมีการเก็บกักข้าวในรูปข้าวเปลือก โดยเกษตรกรชาวทุ่ง โรงสี หรือผู้ส่งออก ผู้เก็บกักเหล่านี้จะเก็บกักข้าวไว้ต่อเมื่อจะได้รับผลตอบแทนจากการเก็บกัก ผลตอบแทนที่ผู้เก็บกักจะได้รับคือ ราคาข้าวที่มีแนวโน้มสูงขึ้น ตั้งแต่ฤดูเก็บเกี่ยวจนถึงปลายฤดู การกำหนดราคาข้าวจะขึ้นอยู่กับการแทรกแซงของรัฐ โดยรัฐบาลเริ่มปรับอัตราค่าธรรมเนียมส่งออกตามการเปลี่ยนแปลงของราคาข้าวในตลาดโลก เพื่อเป็นเครื่องมือรักษาเสถียรภาพของราคาข้าวภายในประเทศด้วย ซึ่งบางครั้งอาจมีผลทำให้เกษตรกรมีรายได้ลดลง โดยรัฐบาลจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์เกษตรกรเพื่อนำเงินจากการเก็บค่าธรรมเนียมส่งออกข้าวช่วยเหลือเกษตรกรรวมทั้งโครงการพยุงหรือประกันราคาสินค้าเกษตร เริ่มมาตั้งแต่ปี 2525 รัฐบาลให้ธนาคารเพื่อการ

¹⁵ อัมมาร สยามวาลา และคณะ, *ประมวลความรู้เรื่องข้าว*, 2533, หน้า 228 - 239

เกษตรและสหกรณ์รับจำหน่ายข้าวเปลือกจากเกษตรกร ในอัตราดอกเบี้ยเพื่อจูงใจไม่ให้เกษตรกรเทข้าวขายในช่วงต้นฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ยังมีมาตรการอีกหลายรูปแบบ ที่รัฐบาลส่งเสริม อาทิเช่น

-การห้ามส่งออกหรือกำหนดโควตาส่งออก ซึ่งกรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์เป็นผู้ประกาศ

-การเก็บอากรส่งออกโดยกรมศุลกากร กระทรวงการคลังเป็นผู้เก็บ

-การเก็บค่าธรรมเนียมส่งออก โดยกระทรวงพาณิชย์เป็นผู้ประกาศ โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี และต้องนำรายได้เข้ากองทุนสงเคราะห์เกษตรกร

-การเรียกเก็บหรือบังคับซื้อข้าวสำรองจากผู้ส่งออกในราคาต่ำ เพื่อนำไปขายข้าวราคาถูกตามร้านค้าของกรมการค้าภายใน

-การกำหนดราคาข้าวขั้นต่ำ โดยให้คณะอนุกรรมการข้าว สภาหอการค้าเป็นผู้กำหนดทุกสัปดาห์ และกรมการค้าต่างประเทศเป็นผู้บังคับ โดยใช้กลไกการออกใบอนุญาตการส่งออก

-การบังคับให้ผู้ส่งออกสต็อกข้าวตามสัดส่วนโควตาข้าวส่งออกที่ได้รับ

-การขายข้าวโดยกรมการค้าต่างประเทศเป็นผู้ส่งออกเอง ฯลฯ

แต่บางมาตรการไม่สามารถบังคับใช้ได้จริง ทำให้รัฐบาลค่อย ๆ ลดมาตรการเหล่านี้ลงเรื่อย ๆ แต่ในการส่งออกแต่ละครั้ง ผู้ส่งออกจะต้องขอหนังสืออนุญาตส่งออกเหมือนเดิม แต่กระบวนการขออนุญาตค่อนข้างง่าย ผลจากมาตรการแทรกแซงของรัฐบาลสามารถเทียบเป็นภาวะภาษีส่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

-ภาวะการส่งออก ซึ่งกลายเป็นรายได้ของรัฐบาล อันได้แก่ อากรส่งออกและค่าธรรมเนียมส่งออกข้าว

-ภาวะส่งออก ที่นำมาอุดหนุนผู้บริโภค ซึ่งได้แก่ การบังคับซื้อข้าวสำรองในราคาถูก

-ภาวะการส่งออกที่เกิดจากการกำหนดโควตาส่งออก

ส่วนการแทรกแซงของรัฐบาลที่มีต่อการค้าข้าวภายในประเทศ รัฐบาลได้จัดตั้งโครงการจำหน่ายข้าวเปลือกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) นอกจากนี้การกำหนดราคาข้าว ยังขึ้นกับความสัมพันธ์ระหว่างราคาข้าวภายในประเทศและต่างประเทศ เมื่อราคาข้าวในต่างประเทศสูงขึ้น จะกดให้ราคาข้าวในประเทศต่ำลง เนื่องจากชนิดและคุณภาพข้าวไทยมีคุณภาพดีกว่าประเทศอื่น จึงส่งผลต่อความต้องการข้าวไทยมาก นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นๆ อีก เช่น ระดับผลผลิตข้าวนาปี ซึ่งขึ้นกับปริมาณน้ำฝน ระดับผลผลิตข้าวนาปรังซึ่งขึ้นกับปริมาณน้ำในเขื่อน ระดับผลผลิตข้าวในต่างประเทศจะขึ้นกับปริมาณน้ำฝนและราคาภายในประเทศ การเปลี่ยนแปลงนโยบายในต่างประเทศ ราคาปุ๋ยทั้งในและนอกประเทศ นโยบายการลงทุนด้านชล

ตารางที่ 3.7 แสดงผลผลิตข้าวเปลือกในเอเชีย

ประเทศ	ผลผลิต (ล้านตัน)	
	2538/39	2537/38
จีน	177.1	175.9
อินเดีย	118.5	122.4
อินโดนีเซีย	46	46.4
บังกลาเทศ	27	24.9
เวียดนาม	24.2	23.7
ไทย	20.7	21.1
พม่า	20.8	18.4
ญี่ปุ่น	13.5	15
อื่นๆ	81.2	85.9
รวม	529	533.7

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

ตารางที่ 3.8 แสดงการค้าข้าวในตลาดโลก

ปี	ผลผลิตโลก (ล้านตัน)		การค้าในตลาดโลก (ล้านตัน)	
	2536/37	2537/38	2536	2537
ข้าวสาร	522.1	524.3	16.1	15.7

ที่มา : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

ตารางที่ 3.9 แสดงการเปรียบเทียบต้นทุนการผลิตข้าวของประเทศผู้ผลิตที่สำคัญ

ลำดับ	ประเทศ	ต้นทุนการผลิต (US / ตัน)
1	ไทย	98
2	สหรัฐอเมริกา	481
3	เวียดนาม	40 - 50
4	อิตาลี	543
5	ญี่ปุ่น	3676
6	อินโดนีเซีย	82
7	ฟิลิปปินส์	124

ที่มา : บริษัท ปทุมธุรกิจ , 'รายงานการศึกษาการจัดตั้งท่าข้าวกลางเพื่อการส่งออก', 2534

ตารางที่ 3.10 แสดงการส่งออกข้าวของประเทศไทย ปี 2537

ปริมาณ : ตัน

มูลค่า : ล้านบาท

ปี	2535		2536		2537	
	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า	ปริมาณ	มูลค่า
ข้าวสารเจ้า	3,371,204	26,326	3,233,842	23,337	3,229,700	28,879
ข้าวเจ้าขาว 100%	1,807,891	15,935	1,939,904	16,928	2,142,027	22,579
ข้าวเจ้าขาว 5%	331,156	2,293	416,225	2,219	408,071	2,641
ข้าวเจ้าขาว 10%	108,603	719	289,152	1,437	84,734	450
ข้าวเจ้าขาว 15%	668,300	4,695	248,655	1,385	148,921	891
ข้าวเจ้าขาว 20%	8,989	53	2,224	12	316	3
ข้าวเจ้าขาว 25%	378,067	2,248	37,452	168	396,118	2,030
ข้าวเจ้าขาว 35%	68,198	383	290,230	1,188	49,513	285
ข้าวสารเหนียว	391,644	1,171	144,162	1,235	173,601	1,401
ข้าวสารเหนียว 10%	117,218	1,001	142,805	1,226	157,564	1,297
ข้าวสารเหนียว 25%	274,172	169	1,357	9	15,923	103
ข้าวสารเหนียว 35%	254	1	-	-	114	1
ข้าวกล้อง	69,968	481	89,339	566	119,647	845
ข้าวกล้อง 100%	49,458	345	53,237	360	49,531	372
ข้าวกล้อง 5%	12,881	78	19,082	98	4,724	28
ข้าวกล้อง 10%	973	11	1,361	14	4,924	36
ข้าวกล้องนึ่ง	6,656	47	15,659	94	60,468	409
ปลายข้าวสาร	399,681	2,037	561,423	2,517	467,336	2,400
ปลายข้าวสารเจ้า	380,411	1,932	538,845	2,406	435,664	2,238
ปลายข้าวสารเหนียว	16,848	92	20,039	100	29,872	154
ปลายข้าวหนึ่ง	2,422	13	2,539	11	1,800	8
ข้าวหนึ่ง	6,186	6,186	955,167	5,266	863,069	5,634
รวมทั้งสิ้น	5,147,908	36,201	4,983,933	32,921	4,853,353	39,159

ที่มา :

กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์

ตารางที่ 3.11 แสดงการส่งออกข้าวหอมมะลิของไทย

ปริมาณ : ตัน

ประเทศ	2535	2536	2537
ฮ่องกง	222,490	202,942	200,856
สิงคโปร์	156,769	174,426	170,395
สหรัฐอเมริกา	143,735	169,022	171,883
ญี่ปุ่น	98,718	116,474	22,831
จีน	83,249	91,317	239,120
ยุโรป	59,774	57,978	72,577
มาเลเซีย	87,455	61,872	98,012
ซาอุดีอาระเบีย	40,549	32,065	45,634
แคนาดา	29,040	31,775	36,399
อิหร่าน	56,325	29,743	380
แอฟริกา	51,335	29,219	24,923
ออสเตรเลีย	21,961	19,195	18,219
อิสราเอล	11,849	17,452	17,399
บรูไน	15,370	16,100	17,900
ประเทศอื่น	22,503	14,579	6,354
รวมทั้งสิ้น	1,101,122	1,064,159	1,142,882

ที่มา : กองการค้าต่างประเทศ

ประธานของไทยและต่างประเทศ การตัดสินใจให้กู้เงินของธนาคารโลก การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการปลูกข้าว รวมถึงสต็อกข้าวของแต่ละประเทศ การเปลี่ยนแปลงราคาข้าวจะขึ้นกับผู้ซื้อและผู้ขายในตลาด เช่น เกษตรกร โรงสี ผู้ส่งออกหรือผู้นำเข้า พ่อค้าคนกลาง ซึ่งเป็นผู้เก็บสต็อกข้าวและเก็งราคา โดยมีการควบคุมข่าวสารเกี่ยวกับราคาข้าวเป็นสำคัญ เพื่อช่วยให้พ่อค้าได้รับรู้และสามารถคาดคะเนราคาข้าวได้ในอนาคต¹⁶

การส่งออกข้าวในปัจจุบัน รัฐบาลเอื้ออำนวยในเรื่องความสะดวกมากขึ้น และช่วยลดปัญหาการส่งออกได้ไม่น้อย แต่การแข่งขันระหว่างผู้ส่งออกก็มีสูงขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องราคา ทำให้พ่อค้าส่งออกบางรายต้องเลิกกิจการ บางรายต้องประกอบกิจการประเภทอื่น ๆ เสริม ถึงแม้ว่าปัญหาการส่งออกจะลดลงไปมาก แต่ปัญหาสำคัญก็ยังคงอยู่ สรุปได้ดังนี้คือ

1. ปัญหาภาวะเบียบของคณะกรรมการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการค้าข้าว โดยกำหนดให้ผู้ส่งออกจัดทำบัญชีสต็อกข้าว บัญชีการรับซื้อ และการส่งออกข้าวประเภทต่าง ๆ ส่งให้กรมการค้าภายในทุก ๆ 15 วัน เนื่องจากข้าวมีหลายประเภทจึงทำให้เพิ่มภาระแก่ผู้ส่งออกมาก

2. ปัญหาการขอใบรับรองปลอดโรคพืช (Phyto Sanitary Certificate) ผู้ส่งออกจะต้องขอต่อกรมวิชาการเกษตร เพื่อออกใบรับรองการตรวจโรคพืชว่าข้าวได้ผ่านกรรมวิธีการรมยาเพื่อกำจัดเชื้อโรคต่าง ๆ เรียบร้อย ดังนั้นปัญหาที่ประสบอยู่คือ สถานที่ตั้งของกรมวิชาการเกษตรอยู่ไกลจากใจกลางเมือง และเนื่องจากการคมนาคมหนาแน่นทำให้เสียเวลาในการเดินทาง และการออกใบรับรอง บางครั้งการออกใบรับรองค่อนข้างช้าไม่ทันความต้องการของผู้ส่งออก รวมทั้งทางกรมวิชาการเกษตรมีเจ้าหน้าที่ไม่เพียงพอ ทำให้ส่งผลกระทบต่อนักส่งออก การขนส่งสินค้าไปต่างประเทศจึงล่าช้าออกไป

3. ผู้ส่งออกรายย่อยมีต้นทุนส่งออกสูงกว่ารายใหญ่ โดยการส่งออกข้าวมีต้นทุนค่าข้าวประมาณร้อยละ 95 อีกร้อยละ 5 เป็นต้นทุนการตลาด ผู้ส่งออกรายย่อยจะมีค่าใช้จ่ายในการส่งออกสูงกว่าผู้ส่งออกรายใหญ่ เช่น ค่าขนถ่ายสินค้าไปยังท่าข้าวส่งออก ค่าขนขึ้นขนส่งจากรถที่จะขนถ่ายจากโกดัง เป็นต้น

4. ราคาข้าวไม่เสถียรภาพ โดยทั่วไปข้าวช่วงต้นฤดูจะตกต่ำ เพราะเกษตรกรจะขายข้าวออกสู่ตลาดมาก ทำให้ราคาข้าวต่ำลง เกษตรกรมีรายได้จากการขายข้าวน้อย แต่ปลายฤดูข้าวออกจากมือเกษตรกรแล้วและข้าวในตลาดเหลือน้อย ราคาข้าวปลายฤดูจึงอยู่ในเกณฑ์สูงขึ้น ทำให้ต้นทุนข้าวส่งออกจึงสูงตาม ผู้ส่งออกไม่สามารถซื้อข้าวส่งออกแข่งกับประเทศคู่แข่ง

¹⁶ อัมมาร สยามวาลา และคณะ, *ประมวลความรู้เรื่องข้าว*, 2533, หน้า 256 - 258

5. คุณภาพข้าวไม่ดีเท่าที่ควร การปรับปรุงคุณภาพโดยทั่วไปจะใช้แรงงานคนเขี่ยข้าวลงพื้นและทำการปรับคุณภาพ แต่การกระทำดังกล่าวไม่อาจทำให้คุณภาพข้าวดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะผู้ส่งออกบางรายขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัย

6. ขาดข้อมูลข่าวสารการค้า ซึ่งข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ในปัจจุบันยังไม่ทันต่อเหตุการณ์ และไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถวางแผนการตลาดให้มีประสิทธิภาพ บางครั้งทำให้การกำหนดราคามิตรผลขาด เกิดผลเสียหายได้ ผู้ส่งออกส่วนใหญ่ต้องหาแหล่งข้อมูลของตนเอง เช่น จากคู่ค้าและนายหน้า แต่ผู้ส่งออกที่ขาดแหล่งข้อมูลจะไม่สามารถวางแผนการตลาดได้ดี อันมีผลกระทบต่อการแข่งขันในตลาดโลก¹⁷

นอกจากปัญหาสำคัญทั้ง 6 ประการแล้ว ปัจจุบันผู้ส่งออกข้าวของไทยยังประสบปัญหาคู่แข่งจากประเทศใกล้เคียง คือ เวียดนาม ซึ่งมีต้นทุนการผลิตข้าวต่ำกว่าประเทศไทย ปริมาณข้าวก็มีมากกว่า เนื่องจากทำนาปีละ 2 ครั้งขึ้นไป ทำให้ตลาดล่างในต่างประเทศหันไปสั่งซื้อข้าวจากเวียดนามมากขึ้น แต่คุณภาพข้าวของเวียดนามต่ำกว่าข้าวจากประเทศไทย ดังนั้นตลาดบนที่รับซื้อข้าวจากประเทศไทยก็ยังคงอยู่ อาทิเช่น ฮองกง ญี่ปุ่น เป็นต้น

ในด้านภาวะการผลิต การตลาดและราคาในประเทศ ทางคณะกรรมการนโยบายข้าวมีมติในที่ประชุมปี 2538 ให้มีนโยบายและมาตรการข้าวดังนี้ คือ

1. การระบายข้าวส่งออกจะใช้กลไกของผู้ส่งออกภาคเอกชนเป็นหลัก สำหรับการระบายข้าวส่งออกของภาครัฐ ให้ดำเนินการในรูปแบบรัฐบาลต่อรัฐบาลเท่านั้น
2. หากจำเป็นต้องแทรกแซงตลาดข้าว ให้ดำเนินการผ่านสหกรณ์ กลุ่มเกษตรกร โรงสี ตลาดกลางและผู้ค้าท้องถิ่นโดยตรง
3. ให้ อ.ก.ส. เป็นหน่วยงานหลักในการรับจำนำข้าว โดย อตท. และ อคส. เป็นหน่วยงานเสริม
4. กำหนดมาตรการด้านตลาดข้าวสาร
 - (1) การระบายข้าวในรูปแบบรัฐบาลต่อรัฐบาลในช่วงต้นฤดูการผลิต โดยกรมการค้าต่างประเทศจำนวน 1.0 ล้านตัน
 - (2) การแทรกแซงตลาดข้าวสารของ อตท. และ อคส. จำนวน 1.0 ล้านตัน
5. กำหนดมาตรการด้านตลาดข้าวเปลือก

¹⁷บริษัท ปณฺชฎธุรกิจ จำกัด, การศึกษาการจัดตั้งท่าข้าวกลางเพื่อการส่งออก, 2534, หน้า 5-69 - 5-71

(3) การรับจำนำข้าวเปลือก จำนวน 2.5 ล้านตัน โดยให้ ธ.ก.ส. รับจำนำ 2.0 ล้านตัน อตก. และอศส. รับจำนำ 0.5 ล้านตัน ทั้งนี้ปริมาณรับจำนำจะเพิ่มเติมขึ้นได้ตามความต้องการของเกษตรกร

(4) การเชื่อมโยงสินเชื่อเพื่อการผลิตและบริการตลาดข้าวของสหกรณ์ วงเงิน 1,000 ล้านบาท

(5) การเก็บรวบรวมข้าวเปลือกของกลุ่มเกษตรกรวงเงิน 300 ล้านบาท

(6) การแทรกแซงตลาดข้าวเปลือกของกระทรวงมหาดไทยวงเงิน 300 - ล้านบาท

(7) - (9) การแทรกแซงตลาดข้าวเปลือกของกองทัพเรือ กองทัพอากาศ และกรป.กลาง วงเงิน 15 ล้านบาท 5 ล้านบาท และ 15 ล้านบาทตามลำดับ

6. กำหนดมาตรการสินเชื่อ

(10) การให้ความร่วมมือทางการเงินแก่ผู้ค้าข้าวเปลือกของธนาคารแห่งประเทศไทย วงเงิน 15,000 ล้านบาท

ทางคณะกรรมการนโยบายข้าวได้นำราคาพื้นฐานของข้าว โดยดูจากต้นทุนการผลิตบวกกำไร 20 เปอร์เซ็นต์ มากำหนดราคารับจำนำ ซึ่งคิด 90 เปอร์เซ็นต์ของราคาพื้นฐาน ในปีเพาะปลูก 2537/38 เกษตรกรเสียต้นทุนค่าผลิตข้าวนาปี เท่ากับ 1,038 บาทต่อไร่ หรือ 3,265 บาทต่อเกวียน และข้าวนาปรัง เท่ากับ 1,666 บาทต่อไร่ หรือ 3,628 บาทต่อเกวียน แต่เกษตรกรขายข้าวนาปีได้ 3,684 บาทต่อเกวียน และข้าวนาปรัง 3,652 บาทต่อเกวียน ซึ่งเป็นราคาที่ต่ำมาก ทำให้เกษตรกรของประเทศไทยยังประสบปัญหาความยากจนอยู่¹⁸

ในด้านภาวะการค้าและผลผลิตของตลาดโลก ในปีเพาะปลูก 2537/38 ข้าวมีผลผลิต 524.3 ล้านตัน ถูกค้าในตลาดโลก 15.7 ล้านตัน โดยในทวีปเอเชีย ประเทศจีนผลิตข้าวเปลือกได้มากที่สุด 175.9 ล้านตัน รองลงมา คือ อินเดียและอินโดนีเซีย ตามลำดับ ส่วนประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 6 แต่เนื่องจากทั้งสามประเทศมีพลเมืองเป็นจำนวนมาก จึงเหลือส่งออกในตลาดโลกไม่มากนัก และบางปีต้องรับซื้อข้าวจากประเทศอื่นเนื่องจากข้าวในประเทศมีไม่เพียงพอกับความต้องการของประชากรในประเทศ โดยประเทศไทยเป็นประเทศที่ส่งออกข้าวสำคัญของโลก ส่วนใหญ่เป็นข้าวหอมมะลิ ซึ่งส่งขายตลาดบน รวมทั้งสิ้นในปี 2537 ไทยส่งข้าวหอมมะลิรวมทั้งสิ้น 1,142,882 ตัน ตารางที่ 3.10 แสดงการส่งออกข้าวของประเทศไทยในประเภทต่างๆ ซึ่งถึงแม้ว่าไทยจะส่งออกข้าวเป็นจำนวนมาก แต่เกษตรกรไทยก็ยังได้รับผลตอบแทนต่ำ เนื่องจากสาเหตุหลายประการเริ่มตั้งแต่การเพาะปลูกจนกระทั่งการส่งออก

¹⁸คณะกรรมการนโยบายข้าว อ้างถึงใน สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (2538)

จากปัญหาที่เกิดขึ้น ตั้งแต่พ่อค้าคนกลางกดราคาเกษตรกร ปัญหาระหว่างการผลิตและส่งออก และปัญหาของผู้ส่งออก ทำให้ราคาข้าวไทยมีแนวโน้มลดลง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเกษตรกร รวมทั้งเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ รัฐบาลจึงต้องพยายามหาทางแก้ไข ไม่ว่าจะเป็โครงการทั้งหลายที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหานี้ให้กับเกษตรกร หรือแม้กระทั่งการจัดหาตลาดต่างประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงพันธุ์ข้าว เทคนิค เทคโนโลยีในการเพาะปลูกข้าวเพื่อให้ได้คุณภาพดี เพื่อตอบสนองความต้องการของประชากรในประเทศและตลาดส่วนใหญ่ในต่างประเทศต่อไป

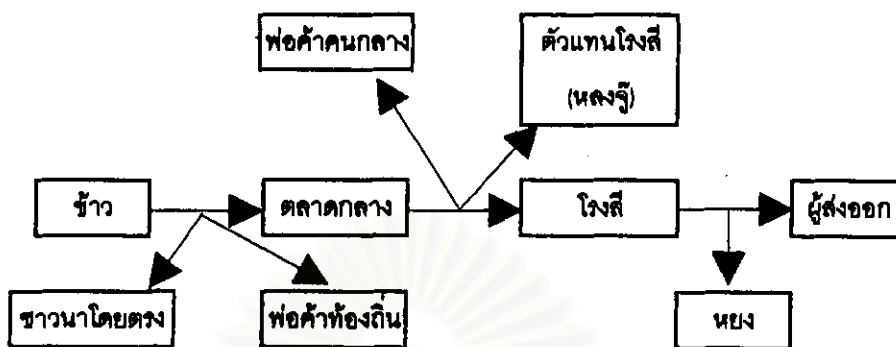
3.4 การศึกษาระบบตลาดข้าวในภูมิภาคอื่น

การซื้อขายข้าวเปลือกในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตลาดกลางข้าว จะมีกระจายอยู่ทั่วประเทศหลายขนาด ซึ่งตลาดกลางข้าวที่ประสบผลสำเร็จมากทั้งในด้านการบริหารงานภายในตลาดกลาง การบริการลูกค้า ตลอดจนมาตรฐานของราคาข้าวที่เป็นที่เชื่อถือ มีไม่กี่แห่ง ได้แก่ ท่าข้าวกำนันทรง ตลาดกลางสินค้าเกษตรจังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น ซึ่งตลาดกลางข้าวสองแห่งมีองค์ประกอบที่สามารถนำมาเป็นปัจจัยในการจัดตั้งตลาดกลางข้าวได้

3.4.1 โครงสร้างตลาดท่าข้าวกำนันทรง

ท่าข้าวกำนันทรงเป็นท่าข้าวที่มีบริเวณใหญ่ที่สุดในเขตพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มีเนื้อที่ประมาณ 60 ไร่ มีสัดส่วนปริมาณข้าวเปลือกปริมาณร้อยละ 60 ของปริมาณซื้อขายรวม ปริมาณข้าวเปลือกที่ผ่านท่าข้าวกำนันทรง โดยเฉลี่ยประมาณ 2,000 - 3,000 ตันต่อวัน ในช่วงผลผลิตมาก ปริมาณข้าวอาจสูงถึง 4,000 ตันต่อวัน ซึ่งราคาซื้อขายข้าวเปลือกที่ท่าข้าวกำนันทรงเป็นราคามาตรฐานที่ประกาศออกไปทั่วประเทศผ่านทางวิทยุและโทรทัศน์ เพื่อใช้เปรียบเทียบกับราคาซื้อขายในท้องถิ่นอื่น ผู้ที่ใช้บริการในตลาดกลางท่าข้าวกำนันทรง ประกอบด้วยผู้ขาย ได้แก่ เกษตรกรและพ่อค้าคนกลาง โดยพ่อค้าคนกลางจะรวบรวมข้าวเปลือกมาจากภายในจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดต่างๆ เช่น อุทัยธานี กำแพงเพชร พิจิตร พิษณุโลก สุโขทัย อุตรดิตถ์ ลำปาง เชียงใหม่ เป็นต้น ผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าคนกลาง และเจ้าของโรงสีในภาคกลาง เช่น สุพรรณบุรี สิงห์บุรี สระบุรี ลพบุรี นครปฐม ปทุมธานี ฉะเชิงเทรา เป็นต้น ในปัจจุบันท่าข้าวกำนันทรงมีลูกค้าเป็นรุ่นที่ 2 มีพ่อค้ามาใช้บริการประมาณ 60 - 80 ราย สำหรับวิธีซื้อขายในท่าข้าวกำนันทรงนั้นผู้ขายจะนำรถที่มีข้าวเข้ามาซึ่ง จากนั้นจะนำตัวอย่างข้าวไปเสนอบuyer โดยผู้ซื้อแต่ละรายจะนำตัวอย่างข้าวเปลือกไปกดด้วยไม้และกระดานบดข้าว แล้วจึงตกลงซื้อขายกันด้วยวิธีการประมูลราคา หลังจากตกลงซื้อขายแล้วจะย้ายข้าวจากรถของผู้ขายไปสู่รถของผู้ซื้อ ผู้ขายจะนำรถเปล่าไปซึ่งอีกครั้ง เพื่อคำนวณหาน้ำหนักข้าว จากนั้นผู้ขายจะไปรับเงินหรือเช็คจากเจ้าหน้าที่ท่าข้าว ซึ่งจะหักค่าบริการเอาไว้ด้วย ถ้าหาผู้ขายไม่ได้ราคาที่พอใจ ก็

แผนภูมิที่ 3.7 แสดงระบบการเคลื่อนไหวข้าวผ่านตลาดข้าวของท่าข้าวกำนันทรง

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ผู้จัดการท่าข้าวกำนันทรง จังหวัดนครสวรรค์

สามารถนำข้าวไปขายที่อื่นได้ แต่ต้องจ่ายค่าชั่งน้ำหนักให้กับท่าข้าว ทางท่าข้าวกำนันทรงได้ให้ความสำคัญในการจัดตั้งท่าข้าว คือ การรวมผู้ซื้อให้มาราย โดยให้ผู้ซื้อมีการรวมตัวกันอาจมีการเสนอการบริการภายในตลาดที่สะดวกสบาย และทำเลที่ตั้งของตลาดกลางจะต้องอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมคือ อยู่ในบริเวณแหล่งผลิตข้าวที่มากพอจะส่งออกสู่ตลาดได้ การคมนาคมสะดวก และผู้ซื้อมากย่อมก่อให้เกิดการแข่งขันในการให้ราคาแก่เจ้าของมากที่สุด ในด้านการบริการ ตลาดกลางมีหน้าที่ให้บริการทั้งผู้ซื้อและผู้ขายได้พบกันตกลงประมูลราคากัน ด้านการให้บริการ อาทิเช่น การจัดเครื่องชั่งที่ได้มาตรฐาน การบริการในเรื่องการเงิน อาจมีการเสนอว่าถ้ามีการซื้อขายข้าวที่ตลาดกลางจะได้รับเงินแน่นอน เป็นต้น รวมทั้งการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งในช่วงเก็บเกี่ยวข้าวใหม่ๆ ข้าวจะมีความชื้นสูงต้องมีที่ให้พ่อค้าตากข้าว มียุ้งเก็บสต็อกสินค้า บริการเครื่องจักรขนถ่ายสินค้า โดยเก็บค่าบริการเป็นรายปี ในด้านการเงินทางท่าข้าวกำนันทรง มีบริการรับเงินสดหรือเช็ค ตามจังหวัดต่างๆ ที่เป็นสาขา 20 แห่งเพื่อบริการลูกค้า มีแรงงานประมาณ 100 คน ได้รับค่าแรงตามจำนวนข้าวที่ขนถ่าย ซึ่งแรงงานที่ทำงานในท่าข้าวจะเป็นเกษตรกรที่ว่างงานจากการทำนา (เก็บเกี่ยว) จะมารับจ้างขนข้าวเป็นรายได้พิเศษ ในด้านการเดินทางของข้าว แผนภูมิที่ 3.7 แสดงการเดินทางของข้าวเมื่อมาสู่ตลาดกลาง โดยอาศัยเกษตรกรหรือพ่อค้าท้องถิ่น จะมีการตกลงซื้อขายข้าวกับโรงสี โดยมีพ่อค้าคนกลางหรือตัวแทนจากโรงสี (หลงจู๊) จากนั้นจะมีการซื้อขายข้าวสู่ผู้ส่งออกโดยนายหน้าค้าข้าวหรือหอย การรับซื้อข้าวของท่าข้าวมักเป็นโครงข่ายใกล้เคียง เช่น ท่าข้าวกำนันทรงจะให้บริการซื้อขายข้าวจากจังหวัดทางตอนเหนือ อาทิ นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร เป็นต้น การขนส่งในอดีตจากเกษตรกรหรือพ่อค้ามาสู่ตลาด จะขนส่งทางรถยนต์ จากนั้นจะขนส่งต่อทางเรือไปสู่โรงสี เนื่องจากโรงสีตั้งอยู่ริมแม่น้ำ แต่ปัจจุบันท่าข้าวไม่จำเป็นต้องอยู่ริมแม่น้ำเสมอไป เนื่องจากปัจจุบันการขนส่งทางบกสะดวกกว่าทางน้ำและประกอบกับที่ดินริมแม่น้ำส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงจากโรงสีไปเป็นกิจการอย่างอื่นเกือบหมด นอกจาก

นี้การขนส่งทางเรือทำให้ข้าวมีความชื้นสูง รวมทั้งแรงงานอาจมีไม่เพียงพอต้องขนถ่ายหลายครั้ง อาจทำให้ข้าวเกิดความเสียหายได้ ส่วนที่ไม่ขนทางรถไฟเนื่องจากโรงสีปัจจุบันไม่อยู่ใกล้ทางรถไฟ และค่าขนส่งจากท่าข้าวมายังสถานีรถไฟก็สูงขึ้น ทำให้การขนส่งทางรถไฟไม่เป็นที่นิยม ในการจัดตั้งท่าข้าวส่วนใหญ่ไม่จำกัดเนื้อที่ และจะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก คือ เครื่องชั่ง อาคารสำนักงาน สถานที่ตากลงราคา กอง (ลานตากข้าว) ยุ้ง เครื่องจักร เป็นต้น ซึ่งท่าข้าวกำนันทรงจะเปิดบริการรับซื้อขายข้าวตลอดปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลายเดือนตุลาคมถึงต้นเดือนธันวาคม เป็นช่วงทำนาปรังมีผลผลิตออกมาสู่ตลาดและช่วงเดือนมกราคมที่เป็นผลผลิตข้าวนาปี

3.4.2 โครงสร้างตลาดกลางสินค้าเกษตร จังหวัดพิษณุโลก

ตลาดกลางสินค้าเกษตร จังหวัดพิษณุโลก เป็นตลาดกลางข้าวเปลือกของเอกชนที่ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการ และประสบผลสำเร็จโดยทั่วไปเรียกว่า ท่าละม้าย ตามชื่อเจ้าของตลาดกลางคือ นางละม้าย เป้านางควาญ จัดตั้งเมื่อปี 2528 ตั้งอยู่บนถนนสายพิษณุโลก - นครสวรรค์ ห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกประมาณ 6 กิโลเมตร และเป็นตลาดกลางที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมการค้าภายในกระทรวงพาณิชย์ ท่าข้าวละม้ายมีเนื้อที่ 40 ไร่ มีปริมาณการซื้อขายข้าวประมาณวันละ 1,000 ตัน และช่วงฤดูเก็บเกี่ยวใหม่ๆ มีข้าวสูงถึง 1,500 ตัน ผู้นำข้าวมาขายส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร เนื่องจากการคมนาคมค่อนข้างสะดวก ทำให้เกษตรกรสามารถนำข้าวเปลือกใส่รถอู่คันไปต่อรองราคากับผู้ซื้อที่ทำข้าวได้ ตลาดกลางสินค้าเกษตร จังหวัดพิษณุโลก มีเงื่อนไขที่เป็นข้อแตกต่างจากตลาดกลางที่นครสวรรค์ คือ ทุกวันท่าข้าวจะต้องประกาศราคารับซื้อขั้นต่ำ โดยทางท่าข้าวเป็นผู้ตั้งเองจากภาวะตลาดราคานี้จะเปลี่ยนแปลงไม่ได้จนกว่าจะถึงเที่ยงคืนวันนั้น ซึ่งถ้าผู้ซื้อรายอื่นๆ ในท่าข้าวเสนอราคาต่ำกว่าราคาประกาศ ทางเจ้าของท่าข้าวจะต้องเป็นผู้รับซื้อเองทั้งหมด จากเงื่อนไขดังกล่าวทางราชการจะเป็นผู้รักษามลประโยชน์ของผู้ขาย โดยเฉพาะที่เป็นเกษตรกร ซึ่งเมื่อได้ยินราคาจากประกาศรับซื้อของท่าข้าว และชนข้าวเปลือกมาขาย ถ้าเกิดผู้ซื้อให้ราคาต่ำกว่าราคาประกาศ ผู้ขายไม่มีทางเลือกต้องขายในราคาต่ำ เพราะไม่มีใครที่จะชนข้าวมาขายแล้วชนกลับ จึงจำเป็นต้องให้ท่าข้าวรับซื้อในราคาประกาศ

สาเหตุที่ทำให้ตลาดกลางพิษณุโลกประสบความสำเร็จ เนื่องจากในปี 2525 มีถนนสายใหม่สร้างเสร็จ 2 สาย คือ จากพิษณุโลกถึงสิงห์บุรี และจากพิษณุโลกถึงนครสวรรค์ ทำให้การขนส่งข้าวเปลือกจากพิษณุโลกไปยังภาคกลางได้โดยตรง ซึ่งในอดีตการขนส่งทางรถจากพิษณุโลกไปยังภาคกลางต้องอ้อมไปที่สุโขทัยหรือเพชรบูรณ์ เมื่อสร้างถนนทั้ง 2 สาย ทำให้พิษณุโลกอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกสำหรับผู้ซื้อข้าวเปลือกที่ไปจากภาคกลาง ประกอบกับจังหวัดพิษณุโลกและบริเวณใกล้เคียงเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของประเทศ ทำให้ผู้ขายมีความนิยมมาใช้บริการตลาดกลางพิษณุโลกมากขึ้น ผู้นำข้าวมาขายส่วนใหญ่มาจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น พิจิตร เพชรบูรณ์ สุโขทัย ทำให้ปริมาณข้าวเปลือกที่มาขายในตลาดกลางนครสวรรค์ลดลงไปบ้าง นอกจากจะทำกาารซื้อขายข้าวเป็นสินค้าหลักแล้ว

ตลาดกลางพืชผลโลกจะเป็นตลาดกลางซื้อขายสินค้าเกษตรประเภทอื่น ๆ ด้วย เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง มันสำปะหลัง ถั่วแขก งา เป็นต้น

3.5 สรุปปัจจัยจากการศึกษาสภาพการณ์และการจัดตั้งระบบตลาดข้าว

จากการศึกษาสภาพการณ์ในการจัดตั้งตลาดข้าวจากงานวิจัย และกิจการตลาดข้าวในภูมิภาคอื่น พบว่า ตลาดข้าวมีปัจจัยอีกหลายประการ ที่จะกำหนดที่ตั้งตลาดข้าว นอกเหนือจากปัจจัยจากทฤษฎีที่ศึกษามาแล้วในข้างต้น ได้แก่

1. ปัจจัยด้านการคมนาคม ถ้ากิจการใดตั้งอยู่ในบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวก จะช่วยดึงดูดผู้มาใช้บริการได้มากขึ้น เนื่องจากการซื้อขายข้าวในปัจจุบันทั้งหมดจะอาศัยการขนถ่ายข้าวทางรถยนต์ ดังนั้นถ้าตลาดข้าวใดตั้งอยู่ในบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวก การขนถ่ายข้าวจะมีความสะดวกมากขึ้น ทำให้มีผู้มาใช้บริการมากกว่าตลาดข้าวที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นธุรกันดารการคมนาคมไม่สะดวก

2. ปัจจัยด้านโรงสี เนื่องจากส่วนหนึ่งของผู้มาใช้บริการตลาดข้าว คือ กลุ่มโรงสีข้าว การจัดตั้งตลาดข้าวจึงต้องคำนึงถึง กลุ่มโรงสีในบริเวณใกล้เคียงกับตลาดข้าวด้วย เพราะกลุ่มโรงสีดังกล่าวจะเป็นลูกค้าที่สำคัญของตลาดข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดข้าวที่อยู่ในบริเวณที่สามารถขนถ่ายข้าวมาสู่โรงสีได้โดยสะดวก

3. ปัจจัยด้านการบริการขั้นพื้นฐาน จะมีผลต่อตลาดข้าวโดยตรง เพราะจะทำให้ตลาดข้าวมีสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับลูกค้าครบ โดยภายในตลาดข้าวจะต้องมีเครื่องชั่งอิเล็กทรอนิกส์ เครื่องบด เครื่องวัดความชื้น ฯลฯ ซึ่งบางส่วนของใช้ไฟฟ้า ดังนั้นถ้าตลาดข้าวใดที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบ อยู่ในบริเวณที่มีการให้บริการทั้งทางสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ จะทำให้ตลาดข้าวนั้นมีผู้มาใช้บริการมากขึ้น

4. ปัจจัยด้านการรวมกลุ่มของเกษตรกร เนื่องจากกลุ่มเกษตรกร เป็นกลุ่มของผู้ผลิตข้าว ซึ่งมีผลผลิตอยู่มาก ถ้าตลาดข้าวใดอยู่ในบริเวณที่มีการรวมกลุ่มของเกษตรกร มีการบริหารงานที่เป็นธรรม จะช่วยดึงดูดให้กลุ่มเกษตรกรเข้ามาใช้บริการในตลาดข้าว ซึ่งถ้ามีผู้ขายจำนวนมากจะช่วยดึงดูดผู้ซื้อหันมาสนใจซื้อข้าวจากตลาดนั้นๆ

5. ปัจจัยด้านการสื่อสาร เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่ง เนื่องจากการซื้อขายข้าวแต่ละวันจะมีราคาที่ไม่แน่นอน จำเป็นต้องทราบราคาจากการประกาศราคาจากกรมการค้าภายใน เพื่อประกอบการตัดสินใจ จึงต้องมีการบริการทางด้านการสื่อสารอย่างรวดเร็ว รวมทั้งเป็นแหล่งข่าวสารที่สำคัญ ทำให้สามารถรับทราบข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อผู้มาใช้บริการทั้งหลาย

6. ปัจจัยด้านสถาบันการเงิน ภายหลังจากการตกลงซื้อขายข้าว ส่วนใหญ่ทางตลาดข้าวจะออกเงินเป็นใบแทนเงินสด ซึ่งต้องขึ้นเงินกับทางธนาคาร ถ้าตลาดข้าวตั้งใกล้ธนาคาร จะทำให้สะดวกต่อลูกค้าที่มาใช้บริการ

7. กรณีที่มีการส่งออก ปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัย คือ ท่าเรือ ถ้าตลาดข้าวตั้งใกล้ท่าเรือ จะช่วยลดต้นทุนการขนส่งต่อผู้ส่งออก

3.6 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งตลาดข้าว

การจัดตั้งตลาดข้าวให้ประสบผลสำเร็จ ทั้งในด้านรายได้ การบริหาร การให้บริการ ฯลฯ จะต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ ซึ่งจากการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับแหล่งที่ตั้ง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตลาดกลางข้าว จากหน่วยงานต่างทั้งของภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งจากการศึกษาจากตลาดกลางข้าวที่ดำเนินกิจการประสบความสำเร็จ สรุปเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดที่ตั้งตลาดข้าวได้ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ปัจจัยด้านกายภาพ

1. การคมนาคมขนส่งที่สะดวก ตั้งอยู่บนถนนใหญ่ สะดวกแก่เกษตรกรและพ่อค้าที่จะนำข้าวมาขาย และสะดวกแก่พ่อค้า รวมทั้งตัวแทนโรงสีที่จะนำข้าวขนกลับโรงสี ตลาดกลางที่ตั้งบริเวณที่มีการคมนาคมสะดวก จะมีผู้มาใช้บริการเป็นจำนวนมากกว่าตลาดกลางที่ไปมาไม่สะดวก

2. ตลาดข้าวควรตั้งอยู่ในบริเวณที่มีการบริการขั้นพื้นฐานสะดวก ทั้งในด้าน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการภายในตลาดข้าว และอำนวยความสะดวกให้กับลูกค้า

3. อยู่ภายในบริเวณที่มีการสื่อสารสะดวก เพื่อติดต่อตกลงราคา รวมทั้งทำให้รับทราบข่าวสารที่เป็นประโยชน์ และประกอบการตัดสินใจได้อย่างรวดเร็ว สำหรับการสื่อสารที่ควรมีบริการแก่ประชาชน ได้แก่ หมายเลขโทรศัพท์ที่เพียงพอ ตู้โทรศัพท์สาธารณะและที่ทำการไปรษณีย์ โทรศัพท์

กลุ่มที่ 2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

1. ตลาดข้าวควรตั้งใกล้ตลาดส่งออก เพราะตลาดส่งออกจะเป็นศูนย์กลางทางการค้าและบริการ รวมทั้งการกระจายสินค้าไปสู่ภูมิภาคอื่นๆ ในกรณีตลาดข้าวระดับภูมิภาค ตลาดส่งออกจะเป็นตลาดใหญ่ระดับประเทศ ซึ่งสามารถให้บริการรับและกระจายสินค้าไปสู่ภูมิภาคอื่นๆทั่วประเทศ ส่วนกรณีตลาดข้าวในระดับท้องถิ่น ตลาดส่งออกจะมีขนาดรองลงมาขึ้นอยู่กับขอบเขตที่ให้บริการ โดยจะกระจายผลผลิตไปสู่จังหวัดใกล้เคียง

2. กรณีที่มีการติดต่อค้าขายข้าวกับผู้ส่งออก ตลาดข้าวควรตั้งใกล้ท่าเรือ เพื่อสะดวกและลดต้นทุนในการขนถ่ายข้าวลงเรือของผู้ส่งออก

3. การจัดตั้งตลาดข้าว จำเป็นต้องศึกษาขอบเขตในการให้บริการของตลาด เพื่อสามารถกำหนดผู้จะมาใช้บริการ และทางตลาดสามารถรองรับได้ รวมทั้งอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาใช้บริการอย่างทั่วถึง

4. ใกล้สถาบันทางการเงิน การธนาคาร เพื่อสะดวกในการจ่ายเงินภายหลังการตกลงซื้อขาย เพราะส่วนใหญ่การซื้อขายข้าวเปลือก จะจ่ายเงินโดยใช้เช็ค ซึ่งต้องขึ้นเงินกับทางธนาคาร ตลาดข้าวขนาดใหญ่จะมีการติดต่อกับธนาคารหลายสาขา เพื่อบริการลูกค้าในอาณาบริเวณใกล้กับตลาดข้าว

กลุ่มที่ 3 ปัจจัยทางด้านองค์ประกอบของการผลิตข้าว

1. ใกล้แหล่งผลิตข้าว เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าที่จะเปลี่ยนแปลงค่าขนส่งมาก ประกอบกับผู้ที่ได้รับรายได้โดยตรงจากการขายข้าวคือ เกษตรกร ซึ่งมีกำลังในการขนส่งไม่มากนัก ทำให้ต้นทุนในการขนส่งถูกผลกระทบมาสู่เกษตรกรโดยตรง จะทำให้ราคาข้าวที่เกษตรกรจะได้รับต่ำลง รวมทั้งเกษตรกร และพ่อค้าขนาดเล็กมีความจำเป็นที่จะต้องขนข้าวหลายเที่ยว ดังนั้นเกษตรกร และพ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่ จะใช้บริการตลาดข้าวที่อยู่ใกล้แหล่งนาให้มากที่สุด เพื่อประหยัดค่าขนส่ง

2. ตลาดข้าวควรตั้งใกล้แหล่งแรงงาน เนื่องจากการขนถ่ายข้าวภายในตลาดข้าว ต้องอาศัยแรงงานในการขนถ่าย ดังที่ Weber ได้ตั้งไว้เป็นสมมติฐานในการศึกษาทฤษฎีแหล่งที่ตั้ง นั่นคือ แรงงานมีส่วนทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง ซึ่งถ้าตลาดข้าวตั้งใกล้แหล่งแรงงาน จะช่วยลดค่าจ้างแรงงานได้ส่วนหนึ่ง

3. ตลาดข้าวควรตั้งใกล้โรงสี เนื่องากลุ่มโรงสีข้าว เป็นหนึ่งในผู้ให้บริการที่สำคัญของตลาดข้าว เพราะข้าวที่ออกจากตลาด จะได้รับการแปรรูปเป็นข้าวสารก่อนส่งขายผู้บริโภค ทางโรงสีจึงจำเป็นต้องหาวัตถุดิบเพื่อดำเนินการสีข้าวตลอดทั้งปี กลุ่มโรงสีข้าวจึงต้องหาแหล่งที่มีข้าวขายอย่างเพียงพอกับความต้องการ

4. บริเวณที่มีการรวมกลุ่มของเกษตรกร ในรูปสหกรณ์การเกษตรเพื่อสามารถต่อรองราคากับตัวแทนโรงสี และเป็นหลักประกันว่า ตลาดข้าวจะมีผลผลิตหมุนเวียนมากพอกับความต้องการ

นอกจากปัจจัยหลักทั้ง 11 ปัจจัยข้างต้นแล้ว ภายในตลาดข้าวจะต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกครบถ้วน เพื่อบริการผู้ซื้อ ผู้ขาย อาทิ อาคารสำนักงาน โกดังใส่ข้าวเปลือก ลีโอบริการผู้ซื้อ ลานคอนกรีต รถบรรทุก รถดัก บ้ายคิดราคา ข้อมูลข่าวสาร เครื่องตรวจคุณภาพข้าวเพื่อวัดความชื้นของข้าวเปลือก เครื่องสีข้าว เครื่องชั่งน้ำหนัก ไซโลอบข้าว โทรศัพท์ โทรสาร บ้านพัก และบริการทางการเงิน ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าวจะช่วยให้ตลาดข้าวดึงดูดผู้มาใช้บริการมากขึ้น

สำหรับตัวชี้วัดของ 11 ปัจจัย เพื่อนำไปใช้ในการศึกษาศักยภาพของแต่ละพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการจัดตั้งตลาดข้าว จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

-ปัจจัยด้านการคมนาคม ในการศึกษาดตลาดข้าวระดับภูมิภาคจะศึกษาจากจำนวนทางหลวงแผ่นดินสายหลัก ทางหลวงแผ่นดินสายรอง ทางหลวงจังหวัด และทางรถไฟ ซึ่งเป็นเส้นทางหนึ่งในการขนถ่ายข้าวในระยะทางไกล ส่วนการศึกษาดตลาดข้าวในระดับท้องถิ่นจะศึกษาเฉพาะเส้นทางขนส่งทางรถยนต์เท่านั้น เนื่องจากการค้าข้าวในระดับนี้มีปริมาณจำกัด

-ปัจจัยด้านการบริการขั้นพื้นฐาน จะศึกษาจากจำนวนหมู่บ้านที่ได้รับบริการทางด้านไฟฟ้าและน้ำประปาตลอดทั้งปี

-ปัจจัยด้านการสื่อสาร จะศึกษาจากร้อยละของหมายเลขโทรศัพท์ที่ให้บริการต่อสัดส่วนครัวเรือนในพื้นที่ รวมทั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะและที่ทำกาไปรษณีย์ - โทรศัพท์

-ปัจจัยด้านระยะทางระหว่างตลาดส่งออก ในการศึกษาดตลาดข้าวระดับภูมิภาค ตลาดส่งออกจะหมายถึงกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้าและบริการทุกประเภท ขณะที่การศึกษาดตลาดข้าวในระดับท้องถิ่น ตลาดส่งออกจะหมายถึงศูนย์กลางของแต่ละจังหวัด

-ปัจจัยด้านระยะทางระหว่างท่าเรือ เพื่อพิจารณาศักยภาพของพื้นที่ ที่สามารถตอบสนองต่อการค้าข้าวกับผู้ส่งข้าวออก

-ปัจจัยด้านขอบเขตตลาด จะพิจารณาจากรัศมีของตลาดที่สามารถครอบคลุมในแต่ละพื้นที่

-ปัจจัยด้านสถาบันการเงิน จะพิจารณาจากจำนวนที่ตั้งของธนาคารพาณิชย์ในแต่ละพื้นที่

-ปัจจัยด้านแหล่งผลิตข้าว จะพิจารณาจากร้อยละของพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปี และข้าวนาปรังต่อพื้นที่รวมทั้งหมด

-ปัจจัยด้านแหล่งแรงงาน จะพิจารณาจากร้อยละของครัวเรือนเกษตรต่อครัวเรือนทั้งหมดในแต่ละพื้นที่

-ปัจจัยด้านโรงสี จะพิจารณาจากจำนวนโรงสีข้าวทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก ทั้งหมดในแต่ละพื้นที่

-ปัจจัยด้านการรวมกลุ่มของเกษตรกร จะพิจารณาจากจำนวนสหกรณ์การเกษตรในแต่ละพื้นที่

โดยทั้ง 11 ปัจจัยจะถูกนำมาลำดับความสำคัญตามความต้องการของกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง และใช้เป็นปัจจัยในการศึกษาศักยภาพของแต่ละพื้นที่ เพื่อกำหนดที่ตั้งและโครงข่ายตลาดข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นต่อไป